

Bergensposten.

NR.1

mai 2012

15. ÅRGANG

STATSARKIVET I BERGEN

Bergensposten er en publikasjon som har vært utgitt av Statsarkivet i Bergen siden 1998. Dette er det 30. heftet i rekken.

Ansvarlig redaktør: Yngve Nedrebø
Ansvarlig for utforming: Tom Myrvold
Trykk: Statsarkivet i Bergen
Opplag: ca. 1000
Redaksjon avsluttet: 25. mai 2012
Forsiden: Lübeck Hauptbahnhof (øverst)
og motiv fra Mühlenbrücke i Lübeck under

*Gjengen fra Statsarkivet
utenfor Stasi-arkivene i
Berlin*

Bergensposten.

Innhold

Fra redaktøren	2
Dag Bertelsen:	
Sjømannen Albert Moss fra Bergen var blant passasjerene på Titanic	3
Helge Jensen: Bispeboligen på Landås «Bjørgvin bispegard», – hvordan ble den til i Landåslien 78	15
Kristian Strømme: Das Archiv der Hansestadt Lübeck	32
Synøve Bringslid: Mellomalder og marsipan	37
Christian Brun Larsen: Kulturpersonen Arne Bjørndal	42
Yngve Nedrebø: Bokmelding: «Dar kjem dampen – med post»	51
Yngve Nedrebø: Byggesaken ved Statsarkivet i Bergen	55

Fra redaktøren:

Årets første utgave av Bergensposten er omsider klar, noen uker etter opprinnelig plan, og etter en del purringer fra publikum.

I år er det 100 år siden Titanic forliste, og Dag Bertelsen har skrevet bok om sin bestefar Albert Moss fra Bergen, som var en av de få nordmennene som overlevde. Han har laget en kortutgave for Bergensposten.

Helge Jensen var en av de sentrale personene bak boken om Landås, som kom ut for noen år siden, og han har gravd seg ned i historien bak byggingen av bispebo-ligen på Landås. Han viser at det var en lang og kronglet vei fra planene først ble formulert, og til bygget endelig kom på plass.

Kristian Strømme og Synøve Bringslid var med på statsarkivets studietur til Lübeck og Berlin, og har fortalt om sine refleksjoner og opplevelser ved das Archiv der Hansestadt Lübeck, og byen Lübeck. I neste nummer kommer tilbakemeldingen om arkivbesøkene i Berlin.

Chr. Brun Larsen har etter hvert levert mange bidrag til Bergensposten. Denne gangen er det felespilleren og musikkasmleren Arne Bjørndal har samlet stoff om og presenterer for oss.

Høsten 2011 kom Arne Eriksen og Audun Hanstveit med bok om den postale historien i ruteområdet til Indre Nordhordland Dampbåtlag mellom 1860 og 1960. Vi har sett på boken og gir den en omtale.

Byggesaken ved Statsarkivet i Bergen går snart inn i sin siste fase, og vi regner med å kunne flytte tilbake til 1921-bygget tidlig i oktober.

Bergensposten skal etter våre planer komme ut med ytterligere nummer i år. Det første skal komme ved månedsskiftet august/september, og det siste ved månedsskiftet november/desember.

Vi ønsker leserne en god sommer!

Yngve Nedrebø

Dag Bertelsen: **Sjømannen Albert Moss fra Bergen var blant passasjerene på Titanic**

Han hadde også mange andre dramatiske opplevelser som sjømann. Han seilte ute både under første og andre verdenskrig. Alberts sjømannsliv besto imidlertid også av lange perioder med helt normale seilinger under skiftende værforhold. Etter 20 år ute tok han et avbrekk fra sjømannslivet. Han giftet seg med sin niese Ingrid og fikk tre barn på begynnelsen av 1920-tallet. Siden fikk datteren Reidun fem barn som alle i mange år hadde nær kontakt med bestefar og pensjonist Albert inntil han sovnet inn i sitt hjem i Persenbakken i Bergen sommeren 1973, vel 90 år gammel.

Albert Moss ble intervjuet av Morgenavisen i Bergen i 1952.

Albert fortalte lite eller ingen ting til barn og barnebarn om sine opplevelser til sjøs. Det eneste som finnes fra hans egen munn, er ett avisintervju i 1952, to avisintervjuer i 1962 samt et intervju med NRK Bergen i 1962. Deler av dette siste intervjuet er bevart og gjort tilgjengelig på NRKs hjemmesider. Dermed kan vi fremdeles høre at Albert med egen stemme forteller om sine opplevelser under Titanics forlis. Dessuten ble Albert intervjuet av Nordisk Tidende i New York i 1912 få dager etter forliset.

Det er nokså vanlig at folk som har vært utsatt for dramatiske opplevelser, vegrer seg for å snakke om dette i ettertid. Det gjaldt i stor grad også for Albert. At han lot seg intervjuet hele tre ganger i løpet av 1962, henger nok sammen med at Bernt Johannessen fra Haugesund hadde blitt presentert som den siste overlevende nordmann fra Titanic da han gikk bort i 1962. Albert likte ikke publisitet, men han likte

heller ikke å bli direkte oversett.

Alberts far Eduard Moss sr. var bokbinder hos Ed. B. Giertsen, en sentral person i det bergenske kulturliv i siste halvdel av 1800-tallet. Av de femten barna til Eduard og Dorothea Moss var det seks som nådde voksen alder, blant dem Albert. Alberts tippoldefar var Iver Simenson Moss, født på Kvikne mellom Østerdalen og Trøndelag, fra 1785 bosatt på gården Husa i Ølve i Ytre Hardanger der han var «vei-inspecteur», for generalveimester Johannes Christopher Hammer. Det var her Iver Simenson tok navnet Moss etter hjemgården Moe på Kvikne. Iver Moss var gift med Elisabeth Margrethe Benjaminsdatter Olich. De hadde elleve barn som igjen har en stor mengde etterkommere både på Vestlandet og i andre deler av verden. Iver Moss kan derfor med god grunn betegnes som stamfar for vestlandsslekten Moss.

Det er bevart en rekke brev fra «wei-inspecteur», Iver Moss til generalveimester Hammer. I dette brevet skriver Iver Moss:

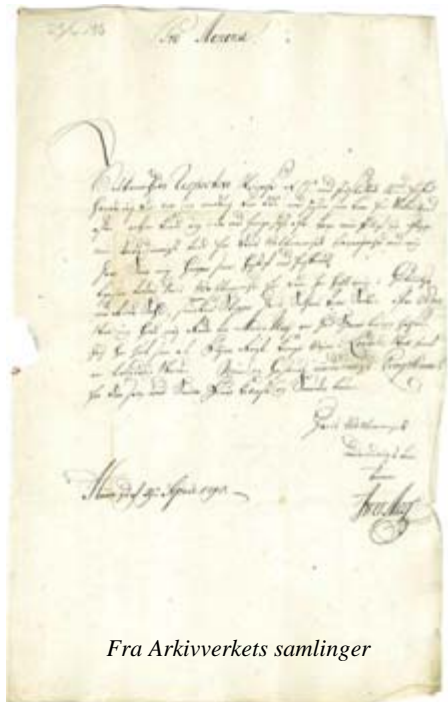
Herr Capitein og General Weimester von Hammer, Bergen

Welbaarenheds respective skrivelse af 17de med indesluttede 10 Rdl forskud havde jeg den ære og modtage som kom fra Wallen nord etter, altsaa kunde jeg icke med forrige post efter kome min pligt og aflegge min underdanigste tack for deris velbaarenheds bevaagenhed mod mig der saaes mig hjulpen som hastigst med forskudet.

Ligesaa tackes deris welbaarenhed for den har haft mig i hukommelse med riide sahl, saa man kan slippe deris sathans tre sadle. Efter ordre skal jeg holde mig redetil medio mai om Gud spare liv og helse. Jeg har hørt om et flyve røgte konge weien i Lerdahl skal faaet en betydelig skade. Min og hustrues underdanigste compliment for dem selv med snill frue og smucke børn.

Huuse gd. d. 29. april 1790

Deris Welbaarenheds Underdanigst tro tiener Iwer Moss.»

Fra Arkivverkets samlinger

Det har vært nødvendig å dukke ned i arkivene for å få vite mer både om Alberts oppvekst og om hans sjømannsliv. I 1889, da Albert var sju år gammel, flyttet familien fra Nordre Schreudersmug på Nordnes til Engen 45 tvers over gaten fra Det gamle teater. Disse husene er for lengst borte, men Alberts bror Eduard jr. var en ivrig amatør fotograf og har forevige huset på Engen. Der bodde familien Moss med seks barn på to rom og kjøkken i «bakbygningen», fra 1889 til 1903. Da eldste sønn Bernhard på slutten av 1890-tallet dro til Kristiania som boktrykkerlærling, tok de inn en sydame fra Namdalen som losjerende.

Disse opplysningene er å finne i Digitalarkivets kirkebøker og folketellinger som Arkivverket har gjort tilgjengelig på internett.

I 1903 flyttet familien inn i første etasje i Fosswinckelsgate 9 nedenfor Nygårdshøyden. Der disponerte de hele fem rom og kjøkken, en markant heving av bostandarden. Dette huset står fremdeles og har nå adresse John Lunds plass 1. Alberts far og mor døde i henholdsvis 1908 og 1911, men søsknene beholdt leiligheten i Fosswinckelsgate enda et par år før de flyttet hver til sitt.

Alberts skip og seilinger er identifisert

Engen med Det gamle teater til høyre og Engen 45 skrått over gaten til venstre. Bildet er tatt på begynnelsen av 1900-tallet.

Navn.	Tinglag (Prestab.) Hob.-Ro. Opfølgstet.	Gode naar og hvor længst forværet Kavn.	Overført fra andre saml.-Bk.	Faamensret, udgaaet i udenrigt Fart.				
				Dato.	Med med Skib.	For.	Til.	
Albert Johan Rosen	24	1/2 1882 2555	25/03	• Lige	Rosen	England		
			27/03	• Lige	St. New York			
Moss	Tromsø	1877	24/08	• Lige	Forværet			
			10/11	• Lige	Forværet			
			15/11	• Lige	Forværet			
			2/9 28	• Lige	Forværet			
			2/12	• Lige	Forværet			
			24/16	• Lige	Forværet			

Utsnitt fra sjømannsrullene for Albert Moss for perioden fra 1903 til 1916. I denne perioden selte han med seks forskjellige skip; først for Jacob R. Olsens rederi, dernest for Harloff & Rødseth.

med utgangspunkt i Statsarkivets sjømannsruller. Dessuten er det ved Bergens Sjøfartsmuseum bevart regnskaps- og loggbøker for enkelte av de rederiene Albert seilte for. I den senere tid er interessant informasjon dessuten gjort tilgjengelig enkelte steder på internett, blant annet

www.warsailors.com
www.convoyweb.org.uk

Det er også bevart hele 130 postkort som Albert sendte hjem til broren Eduard Moss i Bergen i

Dette postkortet har motiv fra Philadelphia, men er sendt fra St. John's på Newfoundland i oktober 1903. Her skriver Albert til sin bror Eduard i Bergen:

*Kjære broder:
 Efter en stormfuld reise er vi nu ankommen til St. Jhonn vor vi skal reparere en læk vi har fot i sjøen. Lever bra. Venlig hilsen Albert.*

Albert som ung matros omkring år 1900.

perioden 1903-09. Ved hjelp av disse kortene kan seilingsruten til Albert fastlegges nokså sikkert for deler av denne perioden.

Allerede som gutt drømte Albert om å

komme seg ut med moderne dampskip. Foreldrene strittet i mot, men han fikk likevel drømmen sin oppfylt, og han ble ikke skuffet. Med unntak av to korte perioder med forberedelse til styrmannseksamen og skipsførereksamen ved Bergens Sjømannsskole, seilte Albert ute mer eller mindre sammenhengende i 20 år fra 1899 til 1918.

Albert hadde tatt styrmannseksamen i 1904 og tok skipsførereksamen i mars 1911, men fortsatte å seile som styrmann ennå i mange år. Etter noen måneder på DS Tyr, gikk Albert i september 1911 ombord i DS Hebe. Det innledet en periode med mange dramatiske opplevelser. DS Hebe var i november 1911 på vei med trelast fra Örviken i Østersjøen til Preston i England. Uvær over Nordsjøen gjorde at de måtte kvitte seg med en del av lasten, men de kom likevel trygt frem til innseilingen til Preston. Der fikk de beskjed av havnemyndigheten om å ankre opp, lasten skulle så bli hentet av lektere. Så blåste det opp, ankerfestet røk, og det var umulig å få snudd skipet opp mot vinden. DS Hebe drev ubønnhørlig mot klippene. Heldigvis ble folk på land oppmerksom på skipets nødflagg og sirene. Med fare for egne liv kom en redningsbåt til unnsetning og fikk plukket opp hele besetningen på DS Hebe. Kort tid etterpå ble skipet knust mot klippene. Dette forliset fant sted den 11. desember 1911.

Lille julaften kom Albert hjem til Bergen der han kunne feire jul sammen

WRECKED SAILORS RESCUED: BRAVE LIFEBOATMEN'S TASK.

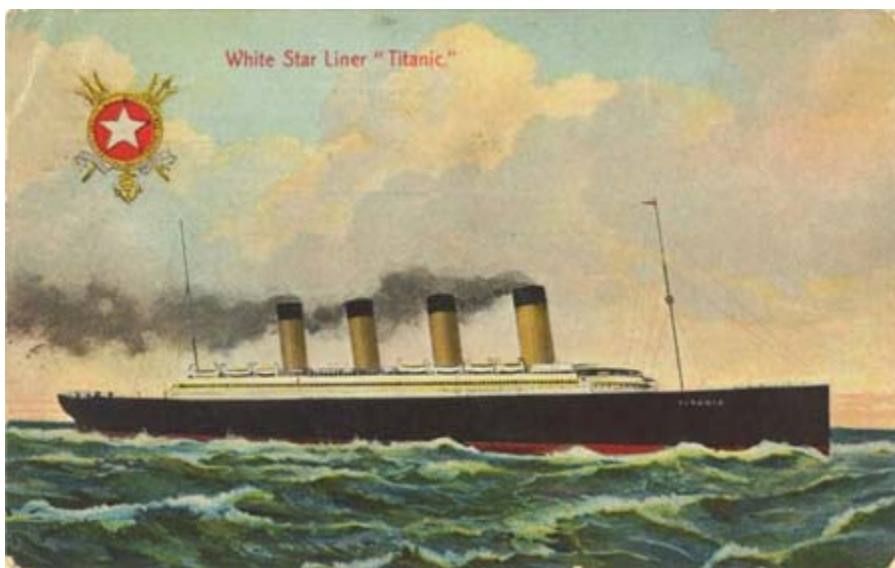
Livbåter sjøsettes for å komme DS Hebe til unnsetning utenfor Preston i England i desember i 1911. Besetningen på DS Hebe er avbildet øverst, alle ble reddet.

med fire søsken som fremdeles holdt til i Bergen.

Det dramatiske forliset ved Preston hadde ikke skremt Albert bort fra sjøen. I begynnelsen av april 1912 dro han av gårde fra Bergen for å mønstre på DS Norheim i Philadelphia. Rederiet hadde skaffet billetter på RMS Titanic både til Albert og til Knud Rommetvedt og Hans Birkeland som skulle mønstre på det samme skipet.

Albert Moss fotografert av Nordisk Tidende i New York etter turen med Titanic.

Dette postkortet sendte Albert fra Southampton 9. april 1912 til broren Sigurd hjemme i Bergen. Kortet er bevart og befinner seg i dag hos Sigurds datter Berit Løkken i Bergen.

Den 9. april 1912 sendte Albert et postkort fra Southampton til broren Sigurd i Bergen. Dagen etter la Titanic i vei, først til Cherbourg i Frankrike, dernest Queenstown (Cobh) i Irland. Så satte «skipet som ikke kunne synke», kursen mot New York på sin jomfrutur over Atlanteren.

Skipets, passasjerenes og besetningsmedlemmenes videre skjebne er i grove trekk kjent for de fleste. Skipet skrenset mot et isfjell. Skadene var så omfattende og lekkasjene så store at skipet ikke kunne holde seg flytende til tross for at det var delt opp i 15 vannrette skott. Skipet sank i løpet av to og en halv time etter sammenstøtet med isfjellet. Livbåtkapasiteten tilfredsstilte datidens krav, men kravene var bestemt ut fra skipets størrelse,

ikke antall personer ombord. De 20 livbåtene hadde plass til 1278 personer. Titanic hadde vel 1300 passasjerer ombord og en besetning på knapt 900 personer. Kun 3 av livbåtene ble fylt opp i henhold til angitt kapasitet, to ekstra livbåter rakk en ikke engang å låre før skipet hadde sunket for dypt i vannet. I alt var det omkring 660 personer som fikk plass i livbåtene før de ble låret, kun 50 % av kapasiteten var utnyttet.

Kvinner og barn på første klasse var de som hadde størst sjanse til å overleve. Menn på tredje klasse var spesielt utsatt, de hadde små muligheter for å få plass i livbåtene. Albert og hans kolleger reiste på tredje klasse. De sto sammen på akterdekket og var vitne til låringen av livbåtene, men siden kom

de fra hverandre. Da alle de ordinære livbåtene var låret, var det åpent adgang til båtdekket også for mannlige passasjerer på tredje klasse. Albert for opp og kom seg helt forut på båtdekket. Der så han at noen menn prøvde å klargjøre to ekstra livbåter som hadde ligget på toppdekket ett nivå høyere enn båtdekket. Albert prøvde å hjelpe til, men plutselig oppsto det en kraftig bølge som førte både Albert og de andre på sjøen. De to ekstra livbåtene gikk samme vei uten at en hadde fått hevet seilduksveggene på disse båtene.

Den ene av livbåtene havnet i vannet med kjølen i været. Albert fant frem til dette hvelvet og fikk kravlet seg opp der sammen med omkring 30 andre menn. De som hadde fått plass, prøvde deretter å holde nykommere unna. De fryktet for at hvelvet skulle bli overbelastet og synke. Noen var så utmattet at de mistet livet og skled ned i sjøen. Fra sin plass på hvelvet var mennene vitne til at Titanic sank i dypet. Samtidig oppsto det et øre-

døvende og langvarig skrik fra folk som havnet i sjøen da skipet sank. Dette skriket brente seg fast i minnet og plaget senere både Albert og alle de andre som overlevde dette grufulle forliset.

Etter noen timer på hvelvet, kom et par av livbåtene tilbake til åstedet og plukket opp både de omkring 30 mennene på den hvelvede livbåten og 10-15 personer som hadde kommet seg opp på den andre av de to ekstra livbåtene. Blant dem var nordmannen Olaus Abelseth som senere var bosatt i USA. Her befant også Rosa Abbott seg, den eneste kvinnen som ble reddet etter å ha havnet i vannet.

Ikke lenge etter kom passasjerskipet Carpathia til unnsetning og tok ombord alle de vel 700 overlevende etter katastrofen. Vel 1500 personer omkom denne redselsnatten. Et par dager senere ankom Carpathia New York med Albert og de andre overlevende. Etter to uker som rekonvalesent på St. Vincent's Hospital kunne Albert

*Fra Bergens
Sjøfartsmuseums
samling
DS Nordkyn med norske
nøytralitetsflagg og med
Albert Moss som
kaptein ble torpedert av
en tysk ubåt utenfor
Marokko den 12. mars i
1918.*

Albert og Ingrid på tur i skogen med sine tre barn på slutten av 1920-tallet.

fortsette til Philadelphia der han gikk ombord i DS Norheim som planlagt. De to reisefellene, Knud Rommetvedt og Hans Birkeland, ble igjen på havet.

Albert fortsatte å seile ute under hele første verdenskrig, først med DS Norheim, senere med DS Nordkyn der han overtok som kaptein i januar 1917. Både DS Tyr og DS Norheim som Albert hadde seilt med tidligere, ble torpedert under første verdenskrig. Den samme skjebne led DS Nordkyn i mars 1918 med Albert som kaptein. Av sjøforklaringen som ble holdt i Bordeaux en måned senere, fremgår det at besetningen på DS Nordkyn fikk gå i livbåtene før skipet ble torpedert. Etter tre døgn kom de tre livbåtene samlet inn til Mazagan i Marokko. Derfra kom de seg videre til Casablanca og Bordeaux. I begynnelsen av mai 1918 var Albert endelig tilbake i Bergen.

Nå tok Albert en velfortjent pause fra

sjømannslivet. Han giftet seg med sin niese Ingrid, datter av Alberts eldste bror Bernhard. Albert gikk inn som medeier i broren Sigurds bokbinderi der han også hadde sin arbeidsplass de neste ti årene. Albert og Ingrid fikk tre barn i rask rekkefølge, Gunvor, Egil og Reidun. Omkring 1925 flyttet familien inn i bror og svigerfar Bernhard Moss sitt hus i den såkalte «typebyen», i Persenbakken. Bernhard var typograf og deltok ved etableringen av dette boligområdet i årene 1911-14.

På begynnelsen av 1930-tallet søkte den snart 50 år gamle Albert seg etter mot sjøen. Han kom inn i kullfarten på Svalbard på Jacob Kjødes skip, først DS Ingerfem, dernest DS Munin og så DS Ingerto, der han var førstestyrmann fra 1935 til 1941. Kulltransporten pågikk kun i sommerhalvåret. Det meste av vinteren kunne Albert tilbringe sammen med familien i Bergen samtidig som han var vaktmann på de

Fra UK National Archives: Lossing av krigsmateriell ved Omaha Beach etter at de allierte hadde fått kontroll over dette strandområdet.

skipene som da lå i opplag.

Etter at Norge kapitulerte for de tyske okkupasjonsstyrkene i juni 1940, kom kulltransporten smått om senn i gang igjen. Etter en streng vinter i 1941, var kullskipene i juli atter på vei til Longyearbyen på Svalbard. Her ble de til sin overraskelse møtt av britiske marinefartøyer. Befolkningen på Svalbard ble evakuert og kullagrene påtent. I slutten av august ble både kullskipene og andre fartøyer tatt med til Island. Albert hadde til da vært førstestyrmann på DS Ingerto, men ble nå overflyttet til DS Munin som kaptein. Så ble alle skipene tatt med videre til Skottland. Både DS Ingerfem og DS Ingerto ble satt inn i konvoi-

trafikk over Atlanteren. Begge skipene ble senket av ubåter i allerede i 1942, kun en person kom fra disse torpederingene med livet i behold.

Albert og DS Munin ble satt inn i kysttrafikk i britisk farvann. Også her ble skipsfarten organisert i konvoier, de var utsatt både for miner, ubåter og flyangrep. DS Munin unngikk imidlertid å bli angrepet. I 1944 ble DS Munin utpekt til å delta i Operasjon Neptun, det vil si sjøtransporten under invasjonen i Normandie. DS Munin fraktet ammunisjon, ved en anledning også sennepsgass, blant annet til Utah Beach og Omaha Beach i Seinebukten. Også i dette oppdraget seilte Albert heldig, men ett av naboskipene ble

truffet i et tysk flyangrep så sent som i mars 1945 da skipene lå ved kai i Antwerpen.

I januar 1946 kom Albert endelig hjem til familien i Bergen. Senere samme år ble han pensjonert, han var da nesten 64 år gammel. I tillegg til sjømannspensjon fikk han pensjon fra Jacob Kjødes rederi. Andre påskjønnelser etter innsatsen som sjømann i to verdenskriger, lot vente på seg. Nesten 25 år senere, i 1969 bevilget Stortinget 155 millioner kr som ble fordelt til krigsseilerne eller deres etterlatte. Dette var en slags kompensasjon etter at krigsseilerne tapte rettssaken om midlene i Nortraships «hemmelige», fond som hadde blitt opparbeidet ved uteflåtens innsats under krigen. Albert var da 86 år gammel og hadde liten glede av denne etterbetalingen. I 1981 ble det bestemt at Krigsmedaljen og Haakon VIIIs frihetsmedalje kunne tildeles krigsseilere i handelsflåten. Omkring 10 000 nordmenn ble da tildelt disse medaljene. Mange av dem hadde da, naturlig nok, for lengst avgått ved døden. Albert hadde sovnet inn i sitt hjem i Persenbakken sommeren 1973.

Postramatisk stressyndrom var ikke oppfunnet da Albert vendte hjem fra andre verdenskrig, og det var selvsagt heller ikke noe tema verken etter første verdenskrig eller etter Titanics forlis i 1912. Senere har en blitt mer klar over hvordan den psykiske helsen kan bli påvirket hos personer som utsettes for kontinuerlig frykt for å bli drept, stadig mangel på søvn, konstant mental

Fra wikipedia

Sjøfolkene satt ofte og sov i fullt utstyr for å kunne komme seg raskt på dekk og ombord i livbåtene i tilfelle torpedering.

beredskap, opplevelse av venners død, mangel på kontakt med nære venner og familie, og samtidig uten muligheter til å påvirke sin situasjon. Mange av krigsseilerne var senere i livet plaget av hodepine, søvnforstyrrelser, konsentrasjonsproblemer, nervøsitet, nedtrykthet og initiativløshet. Mange fikk problemer med alkohol, de mistet venner og holdpunkter i livet. Deres livskvalitet var kort sagt sterkt forringet.

Også Albert har fortalt at han periodevis var plaget av vonde minner,

særlig av det sammenhengende skriket som oppsto da folkene ombord i Titanic havnet i vannet. «Dette skriket plaget meg mange netter siden», sier Albert i intervjuet med NRK. Også andre overlevende etter forliset har gitt uttrykk for

det samme. Ellers har ikke Albert fortalt noe om de plagene han hadde etter sine opplevelser som krigsseiler. Barnebarna opplevde ham som en snill og trivelig bestefar, alltid i godt humør. I ettertid innser vi kanskje at han som pensjonist

var litt tilbaketrukket og reservert, men dette ble i stor grad oppveiet av bestemor Ingrid's ukuelige pågangsmot og virketrang. Når barnebarna nå har fått litt mer innsikt i alle de dramatiske hendelsene og stressende periodene han hadde bak seg, er vi mektig imponert over måten han taklet dette på og hvordan han taklet disse minnene senere i livet. Her kan det kanskje være

noe å reflektere over også for vår tids krisepsykologer.

Albert fotografert 80 år gammel under ett av intervjuene i 1962.

Boken om Alberts liv og levnet foreligger nå. Opp-

levelsene med Titanic er selvsagt behørig omtalt, men også resten av hans sjømannsliv og familieliv er viet stor plass. På plass i boken er også mange av de postkortene som Albert sendte hjem til sin bror Eduard Moss i Bergen i perioden 1903-1909.

Broren Eduard Moss var bokbinder, men også en ivrig amatør fotograf. Han har etterlatt seg en rekke bilder både av familie, bymiljøer og andre motiver, særlig fra første del av 1900-tallet. En del av dette har også fått sin velfortjente plass i boken.

Helge Jensen :

Bispeboligen på Landås «Björgvin bispegård», – hvordan ble den til i Landåslien 78

Forhistorien

Straks etter reformasjonen fikk biskop Geble Pedersøn ombygget det gamle gråbrødrelosteret til offisiell embetsbolig. Det lå der hvor Katedralskolen ligger nå, vegg i vegg med Domkirken. Bispegården brant ned i de store bybrannene i 1623, 1640 og 1702, men ble bygget opp igjen hver gang på de gamle grunnmurene. Da Neumann overtok bispeembetet i 1822 hadde huset forfalt og var lite beboelig, så allerede i 1824 måtte han flytte ut. Etter det har biskopene i Björgvin levd et omflakkende liv i gamle hus rundt om i Bergen, hus som ikke var bygget som bispebolig i utgangspunktet.

Siden 1934 hadde biskopen i Björgvin leiet bolig på «Christinegård», Formannsvei nr. 3, i Sandviken. Dette er en lystgård/sommerhus oppført i tidsrommet 1822-36. Huset var i privat eie og dårlig vedlikeholdt. 22. januar 1951 var Kirkedepartementet ved statsråd Moen, riksantikvaren, rådmannen i Bergen på befaringsammen med eieren og biskopen, hvor man gikk grundig gjennom huset. Det lekket, var svært kaldt og vanskelig å varme opp. I rom som ikke daglig ble oppvarmet, myglet det. Biskopens kontorer var små og utilfredsstillende. En omfattende reparasjon av huset var uomgjengelig nødvendig. Departementets kirke-

avdeling var ikke interessert i å overta eiendommen pga reparasjonsomkostninger og fremtidig kostbart vedlikehold og mente det ville være mer hensiktsmessig å bygge ny bolig for biskopen i Bergen.

Det var også andre forhold som gjorde det litt utrivelig å ha bispebolig på Christinegård, brev fra eieren av Christinegård til statsråden 16. august 1954 :

Biskopen skrev til departementet 2. september 1954:

«Fru Hammer har vore her fleire gongar, og eg har fått inntrykk av at ho ikkje er heilt tilrekneleg.

Elles vil eg meir enn gjerne flytta frå dette huset. Utvendes forfell det heilt, og inne renn det vatn ned både her og der. Huset er så kaldt at det går altfor mykje til brensel for året.

Det ville nok vera på tide at det på ein eller annan måte vart skaffa Björgvin biskop eit anna husvære.»

Hvorfor og hvordan på Landås

I brev av 9. desember 1952 til Kirke- og undervisningsdepartementet tok biskopen i Björgvin (Ragnvald Indrebø) opp spørsmålet om å bygge

Avskrift.

Bergen 16de aug. 51.

Mr. Statråd Birger Rugevold,
Folke- og Undervisnings-
k. i B.

Jeg tør herved be herr statråden komme sig til hjælp - så vi onsdag kan få tilflytte vorhus, hovedhuset Christinegård - som i længere tid har vært optatt av bisper, først Biskop Fleischer og nu Biskop Indrebø. - Det jeg vil be herr statråden om, er at departementet skaffer Biskop Indrebø ett annet hus (garanti) snarest mulig, så vi kan få overta vert hus ifølge arvefeste og testament - og som vi ikke har kunnet på grunn av Biskop Fleischer. Det har vært bisper i hundreder av år i Bergens by - men det er første gang privat eiendommen som bedre vidende blir annektert og skadet, uten hensyn til de rette eieres interesser!

Med skade, mener jeg, at Biskop Fleischer har tillatt sig å forandre huset innvendig, uten å spørre de rette siere, in casu undertegnede og i vokans barn!

Man skulle tro, at en embedsmann av den grad hadde respektert fredningsloven, men nei og jeg fikk intet vite ifide.

Med hensyn til at Bergens kommune skal bygge bispebolig har nok det lange utsikter og vi kan ikke vente på det!

Jeg etterlyser de kristelige intentioner i saken!

Deres ærbødige

Lissie Hammer (s)

formannsvet 29.

T.v. brev fra eieren av
Christinegård datert 16.
august 1954 med sterkt
ønske om at biskopen
skulle flytte ut.

met 1950-52 ble regulert for bebyggelse. Bergens første drabantby vokste frem her i løpet av det neste tiåret.

Allerede 17. desember 1952 henvender departementet seg til Bergen kommune med forespørsel om tomt.

Men antakelig har biskop Indrebø allerede vært i dialog med Bergen kommune, for på et kart datert 11. desember

bispebolig i Bergen. Biskopen mente det ville være nødvendig å sikre seg tomt raskt:

«Når eg nemner det no, er det for di eg er kjend med at det no vert bode ut til sal tufter som Bergen kommune disponerer. I fall det vyrde departement skulle vilja tenkja på å byggja bispebustad i Bergen, ville det truleg vera turvande å trygde seg tuft snart, då det minskar snøgt med uselde tufter.»

Det eneste området i Bergen hvor det var ledig tomteland, var på Landås hvor store bondegårdsarealer i tidsrom-

1952 er tomten benevnt «forslag til tomt for bispebolig».

15. januar 1954 ble Landåslien 78 (tidligere Landåsveien 38x) reservert for bispebolig. Det var en diskusjon om Bergen kommune skulle ta seg betalt av staten for tomten, men under henvisning til at Kristiansand, Bodø og Trondheim hadde overdradd tomter til bispebolig vederlagsfritt, bestemte Bergen kommune seg for det samme. 7. april 1954 vedtok formannskapet å reservere tomten for bispebolig i inntil 3 år. Dette ble meddelt departementet, men man fikk ikke noen tilbakemelding.

Likevel fortsetter departementet, arkitekt Hans Magnus og biskopen i Bjørgvin å utarbeide planer for ny bispebolig på tomten i Landåslien 78. I budsjettproposisjonen for 1957/58 opplyses det at det forberedende arbeid med å føre opp bispeboligen er i gang, men fremdeles har ikke Bergen kommune fått tilbakemelding på at departementet ønsker å overta tomten. Da tar rådmannen i Bergen grep og 6. november 1957 innstiller formannskapet til bystyret om overdragelse av bispeboligtomten til staten ved Kirke- og undervisningsdepartementet. Et halvt år etter at reseveringstiden på 3 år er utløpt, og etter at gravearbeidet allerede er startet på tomten.

Som en ser av kartet slo en sammen to planlagte boligtomter på til sammen 2 mål.

Alternative bispeboliger ble vurdert

I 1953 ble Strømgaten 52 og Villaveien 5 vurdert som mulige bispeboliger. Også Kalfarveien 71 ble vurdert 21. januar 1954. I 1955 vurderte biskopen også et hus i nærheten av Årstad kirke.

Da det ble kjent at tomt på Landås var reservert til ny bispebolig og at biskopen ville flytte ut av Christinegård engasjerte Fortidsminneforeningen i Bergen seg i bispeboligdebatten og arkitekt Kristian Bjerknes tilbød/foreslo 7. oktober 1955 at kommunen/staten skulle kjøpe Brødretomten (i Sandviken) til bispebolig. Antakelig var dette et fremstøt fra verneorganisasjoner i Bergen for at denne eiendommen skulle bli godt vedlikeholdt og få en «verdigg utnyttelse i fremtiden».

25. januar 1956 skriver departementet til riksantikvaren og sier at Brødretomten ikke er aktuell og at det er budsjettfremlegg om midler til ny bispebolig etter tegninger av arkitekt Hans Magnus.

1. mars 1956 henvender Fortidsminneforeningen i Bergen seg direkte til biskopen om Brødretomten, og allerede dagen etter(!) har biskopen vært på befaring og tilbakemelder at han finner bygningen meget tilfredsstillende til bruk som bispebolig, både innvendig og utvendig; «... det er ein vakker og verdig bygnad.», som han skriver. Biskopens uttalelse ble sendt til Riksantikvaren i et nytt forsøk på å få staten til å kjøpe Brødretomten til bispebolig. Tydeligvis igjen forgjeves.

Planleggingsprosessen:

Hvorfor har Kirkedepartementet valgt arkitekt Hans Magnus i Oslo? Hadde han tegnet andre bispeboliger i Norge? Finner ingen tegn på at det har vært utlyst noen arkitektkonkurranse.

Hvilke føringer fikk han fra departementet? Fikk han andre føringer enn økonomi? Dette finnes ikke opplysninger om i arkivene i Bergen.

Bispebolig versjon 1 ble tegnet av arkitekt Hans Magnus etter at han høsten 1955 (oktober?) har vært på befaring på tomten. Bygningen tenkes oppført i Siporexblokker med enkelte partier av fasaden utført i trepanel og tak med røde takpanner eller vossaskifer. Han hadde fått en kostnadsramme på kr. 200.000 av Kirke- og undervisningsdepartementet og det rekkes til en bygning i to etasjer på til sammen 194 m² skriver han til departementet 3. november 1955.

Tegningene ble sendt av departementet i Oslo til biskopen i Bjørgvin for kommentarer.

Tegningene til denne bygningen har ikke vært å finne i bispearkivet, antakelig fordi de er returnert til Oslo.

Etter at biskopen i Bjørgvin har studert arkitekt Magnus tegninger til den nye bispeboligen uttaler han til Det Kongelige Kirkedepartement 5. januar 1956 følgende:

(Dette brevet er datert 5. januar 1955, men sett i sammenheng med andre brev er det antakelig feildatert og egentlig skrevet 5. januar 1956. Dette

kan jo fort skje noen få dager etter et årsskifte).

Ein sender med dette attende plan og teikningar til ny bispebustad i Bergen med fylgjande merknader:

«1. Når det gjeld heile eksteriøret, er det svært ordinært. Det hadde vore ynskjeleg om ein hadde teke noko omsyn til vestlandske tradisjonar, som er rikeleg representert i og ikring Bergen, jamvel i næraste grannelaget til tomta for bispebustaden.

2. Etter det ein kan skjønna av teikninga, skal kjøkenet (golvet) liggja om lag 60 cm. lågare enn golvet i hovudblokken. Såleis er det truleg gjort for å få vindaugo i 2. høgda i hovudblokken fri. Men så tungvindt og upraktisk kan ein då ikkje laga det i eit moderne hus!

3. Det er innteikna eit vaskerom i kjøkenblokken, medan turkerom og rulle skal vera i kjellaren. Det kan verta vandt nok å få folk til å stella hus med så tungvinte innretningar! Grov ein ut noko meir under huset, måtte ein kunna få vaskekjellar i samband med rullehus.

Kjøkenet vert dessutan svært trongt etter teikninga.

4. Når ein ser på kor lite rom det vert i 2. høgda i hovudblokken og samstundes kva for ulempar det er ved kjøkenblokken (sjå ovanfor), er det eit spørsmål om ein ikkje utan serleg stor fordyring kunne forlengja hovudblokken slik at kjøke-

navdelinga kom inn i den og andre høgda dermed verta utvida. Korridoren mellom hovudblokken og kjøkenblokken fall så bort. Det kunne vel då og verta rom til ei skikkjelig anretning. Kjøken og matstove kom då i same høgda. (Cfr.skilnaden på prisen pr.m2 i hovudblokk og kjøkenblokk).

5. Høgda i 1.etasje (2,5 m) er liten når det er så pass store rom. Burde vera 2,6 m. i alle høve.

6. Kontorroma er for små. Med det inventar ein har til forkontoret, vert det vanskeleg å få plassert det. Og når det gjeld det «indre» kontoret, skulle ein vel rekna med at biskopen må ha rom til sitt bibliotek der. Kvar skal han elles ha det? Ein kan ikkje skjøna at det er etla stort rom til det.

Bispekontoret lyt elles nyttast til møte i bispedømerådet og til andre konferanser der fleire personar er til stades, og då vert det ringt med rom. Ei forlengjing av blokken med 1 m. ville hjelpa.

7. Sakkunnige folk seier at Siporex-blokkar ikkje bør nyttast utvendig på bygg, såleis som verlaget er her. Det bør nyttast vanleg murstein utvendig, medan Siporex kan nyttast innvendig.»

Brevet fra biskopen bærer preg av at han har rådført seg med arkitekt-ekspertise i Bergen. Og Bergensarkitekter hadde biskop Indrebø allerede hatt mye kontakt med tidligere fordi han bodde i det fredete lysthuset

Christinegård og var tilbudt et annet fredet hus som bispebolig av arkitekt Bjercknes: Brødretomten, som var restaurert og påbygget av arkitekt Ole Landmark. Begge sentrale i den arkitekturstilen som i arkitektkretser ble betegnet som Bergenskolen. I tillegg hadde biskop Indrebø selv en viss erfaring i å vurdere kvaliteten i forskjellige alternative bispeboliger de siste årene.

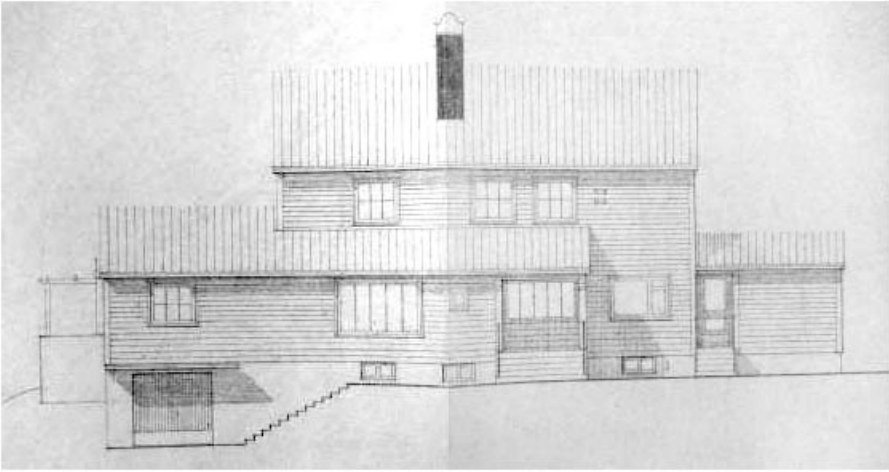
Etter biskopens kritiske kommentarer tegner arkitekt Hans Magnus 23. februar 1956 nye tegninger og sender disse til Kirkedepartementet under henvisning til biskopen i Bjørgvins kritikk av det forrige utkastet.

Bispebolig versjon 2

Disse tegningene har ikke vært å finne i bispearkivet, fordi de ble returnert til Oslo 6. mars 1956, sammen med biskopens kritiske kommentarer.

Hele huset er nå tenkt oppført i bindingsverk og det totale arealet øket til 290 m². Kontorarealet er øket og soveromsantallet i 2. etasje er øket fra 4 til 5. Det sies i brevet at de nye planene nå i hovedtrekkene følger planene til den nye bispeboligen i Tønsberg, men er litt mindre.

Magnus skriver også at ved ytterligere bearbeiding av tegningene kan det være mulig å få boligens areal ned i 260 m². Denne nedskjæringen er biskopen uforstående til.

Bispebolig versjon 3 datert 26. april 1956

Versjon 2 ble krympet ned som antydnet, på tross av biskopens skepsis, og i et brev av 26. april 1956 til biskopen i Bjørgvin skriver arkitekt Magnus:

«For å få boligen mere i samsvar med beløp som Stortinget har bevilget til dette formål, har jeg vært nødt til å skjære ned arealene en del. Dette er gjort på en slik måte at jeg mener det hus som disse tegninger representerer, må kunne gjøre tjeneste som bispebolig. Det er klart også for mig at det hadde vært ønskelig med mere plass overallt, men innefor det bevilgede beløp er det ikke mulig å få større bolig.»

Arkitekt Magnus skriver videre i brevet: Etter samtaler med statens distriktsarkitekt i Bergen er tegningene nå justert til vestlandsk byggeskikk

med vestlandspanel og med oppdelte vindusflater.

Disse tegningene sender Kirkedepartementet til Bygningsrådet i Bergen for godkjenning. To ganger i løpet av sommeren 1956 purrer departementet på Bygningsrådet i Bergen og ber om at «... sakens behandling må bli påskyndet mest mulig».

Grunnen til at Bygningsrådet i Bergen tar seg god tid kan være følgende:

Biskopen i Bjørgvin er fremdeles ikke fornøyd med den siste versjonen av bispeboligen, for 1. september 1956 sender han følgende brev til Det kongelige Kirkedepartementet:

«Det har vore ei ålmenn meining mellom dei som har sett teikningane til bispebustad i Bergen, at eksteriøret er heilt framandt for vestlandsk byggetradisjon, og at det ikkje har den karakter som ein embetsbustad for biskopen burde ha.

Ein tykker det er eit altfor ordinært villabygg.

Då arkitekt Ole Landmark for ei tid sidan var her i eit ærend, bad han om å få sjå teikningane. Han tok dei med seg, og av interesse for saka har han arbeidd ut eit utkast med visse brìgde, serleg når det gjeld eksteriøret. Eg tillet meg å senda dette utkastet til det vyrde departement.

Etter mi meining kan det ikkje vera tvil om at denne utforminga har eit meir verdig og harmonisk preg enn dei teikningane som ligg føre. Konstruksjonane av vindaugo og plasseringa av dei gjev eit mykje rolegare inntrykk enn den teikningane viser. På teikningane er det mange slag vindaugo, og dei er plasserte usymetrisk.

Takforma på teikningane er av dei ting som har vore mykje kritiserte. Landmarks utkast er her meir i samsvar med tradisjonen her.

Ein serleg føremon ved utkastet er plasseringa av hovudinngangen. Etter arkitekt Magnus' teikningar vil dei som skal inn på kontoret måtte gå gjennom hallen som høyrer privatbustaden til. Etter Landmarks utkast vert berre ein liten entre sams for bustaden og kontoret, og bustaden får ei privat forstove. Dette meiner eg i alle høve bør rettast på teikningane.

Terrassen utanfor kontoret meiner arkitekt Landmark «ikkje går her på Vestlandet» slik som arkitekt

Magnus har utforma han.

...

Arkitekt Landmark meiner at huset etter hans utkast ikkje vil verta dyrare, men heller billegare.

Eg gjer til slutt på nytt merksam på at han har gjort dette arbeidet berre av interesse for bygget, og at utkastet er å sjå på som eit råd.

Personleg meiner eg at det er mykje ved utkastet som det bør takast omsyn til.»

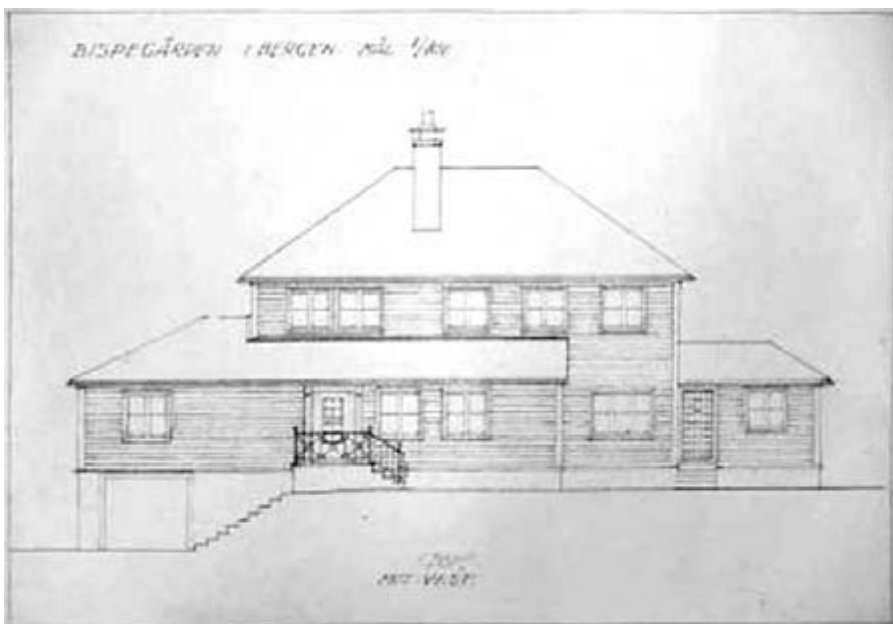
Bispebolig versjon 4:

Udatert og usignert versjon av bispeboligen, nå med valmet tak, á la den nærliggende, vernete Landås hovedgård. Vindusplassering og inngangsparti er også nytegnat. Skriften på tegningene er en annen enn på arkitekt Magnus sine tegninger.

Disse tegningene ligger løse blant sakspapirene, men antakelig er dette tegningene arkitekt Ole Landmark i Bergen laget på eget initiativ, som nevnt i biskopens brev av 1. sept. 1956.

Denne inngripen i saken av arkitekt Landmark blir antakelig i noen kretser betraktet som utilbørlig, og biskopens følgebrev med kritikk av Magnus og ros av Landmark gjør ikke saken bedre.

6. september 1956 skriver Kirkedepartementet tilbake til biskopen og uttaler at de ikke vil endre på Magnus planer, som er godkjent av departe-

mentet og 26. april 1956 sendt til Bygningsrådet i Bergen:

«Herr biskopens brev av 1.september 1956.

Departementet finner ikke grunn til å ta opp spørsmålet om forandring av den av arkitekt Magnus utarbeidede plan etter foranledning av det innsendte forening. Arkitekt Magnus' plan er godkjent av departementet 29.februar 1956 etter at de av herr biskopen påpekte endringer var innarbeidet i planen. Tegningene ble 26.april d.å. sammen med byggeanmeldelse oversendt bygningssjefen i Bergen til behandling av bygningsrådet.

Departementet har ikke mottatt noen melding om bygningsrådets

behandling av saken.»

26. oktober 1956 skriver Bygningsrådet i Bergen til arkitekt Hans Magnus at «Tilsynsrådet for byens utseende», har stoppet byggesaken, da: «Fasadene ikke tilfredsstillende de krav som må stilles til en bygning av denne art».

Formannen i «Tilsynsrådet for byens utseende», i Bergen, som ikke ville godkjenne arkitekt Hans Magnus (kalt «en Osloarkitekt» i avisen) og departementet sine innsendte planer for bispebolig, var i 1956 arkitekt Ole Landmark, en sterk talsmann for bergensk og vestnorsk byggeskikk.

Bispebolig versjon 5 er av arkitekt Hans Magnus datert 10. november 1956.

Tegningene av bispeboligen i endelig godkjent form.

Bygget er nå på 308 m² og i et vedlagt notat skriver arkitekt Magnus blant annet:

Bygningens ytre utforming er meget forsiktig behandlet med et forsøk på å nå frem til et uttrykk for det som efter de foreliggende uttalelser skal være mere representativt. Det tidligere anlegg var sterkere konsentrert i bygningskroppen enn dette forslag, og selv om der er innført besparelser ved den enklere kjeller vil det nye forslag antagelig være noe dyrere å utføre. En besparelse vil kunne oppnås ved å bygge kontorfløyens 1 etg. i tre, men dette vil vel ramme en del av anleggets mere romantiske fortrinn.»

12. november 1956 oversender Magnus de nye tegningene til

Kirkedepartementet og i et vedlagt brev skriver arkitekt Magnus (litt snurt?) at «Tilsynsrådet for byens utseende», i Bergen har stoppet planen innsendt 26.april 1956:

«... Kravene er ikke nærmere forklart, men det er sannsynlig, efter det som er skjedd fra herr Biskopens side efter at anmeldelsen blev innsendt, at biskopen har funnet anlegget for litet representativt.

Da det ikke er mulig å lage nye fasader på det tidl. forslag, i hvert fall blir ikke løsningen særlig tiltalende, jfr. forslag innsendt av biskopen, har jeg tillatt mig å utarbeide et nytt forslag som følger vedlagt. ...»

Arkitekt Magnus henviser stadig til

biskopens rolle selv om saken formelt ble stoppet og begrunnet av Tilsynsrådet.

30. november 1956 sender arkitekt Magnus det nye forslaget til Bygningssjefen i Bergen til anmeldelse, og i det vedlagte brevet avslutter han med følgende (syrlige?) kommentar:

«Biskopen i Bergen har til Kirkedepartementet sendt inn mine tidligere anmeldelsestegninger bearbeidet av arkitekt Landmark i Bergen. Jeg har i den forbindelse gjort Departementet oppmerksom på at jeg intet har imot at arkitekt Landmark eller en annen arkitekt fra Bergen overtar arbeidet med bispeboligen, hvis dette forhold er av betydning for saksbehandlingen.»

11. desember 1956 godkjennes arkitekt

Magnus sine planer av bygningsmyndighetene i Bergen, og Magnus får også fortsette og fullføre arbeidet med «Bolig for biskopen i Bergen».

Bispebolig versjon 6: Nåværende utseende.

Det gikk som arkitekt Magnus antydte 10. november 1956: I brev av 27. mars 1957 fra Magnus til Bygningssjefen i Bergen opplyser han om at bygningen må reduseres noe for å holde seg innenfor budsjettet: Kontordelen omgjøres fra gråsteinsforblending til bindingsverk og hovedhuset krympes 55 cm i lengde og 25 cm i bredde. Sentralvarmeanlegget erstattes med elektrisk oppvarming og fire koksovner (slik at det blir en ekstra pipe på kontordelen).

Det har hele tiden vært en kostnads-

*Bispeboligen Landåslien 78. Arkitekt: Hans Magnus, kontor i Oslo
Bygget 1957-58. 17. desember 1958 flyttet biskop Ragnvald Indrebø inn*

ramme på kr. 200.000. Summen av anbudene som nå kom inn kom opp i kr. 252.053, noe departementet aksepterte 19. september 1957, under forutsetning at det skulle dekke alt til et innflytningsklart hus (inkludert innkjøp av et norsk flagg til kr. 169). Det ble overskridelser (som vanlig) og sluttsummen kom på nærmere kr. 300.000.

1.oktober 1957 får Magnus klarsignal til at arbeidet kan starte og han starter opp utgravingsarbeidet av tomten umiddelbart.

Og fremdeles har ikke Bergen kommune fått tilbakemelding fra departementet om at staten ønsker å overta tomten til bispebolig. Denne overføringen skjer først etter initiativ fra rådmannen i Bergen som fremmer en innstilling til bystyret datert 6. november 1957.

Hageanlegg

Til å lage et representativt hageanlegg til boligen ble hagearkitekt Endre Vik i Bergen engasjert 30. september 1958. Han utarbeidet en detaljert beplantningsplan, datert 10. november 1958, prisberegnet til Kr. 30.000 som sendes til Kirkedepartementet for godkjenning.

Da budsjettet for bispeboligen er grundig overskredet, svarer departementet 20. januar 1959: Det er bare økonomi til planering og gressplen. Eventuelle planter må bekostes av biskopen selv. Kr. 6.000 stilles til

rådighet for grovplanering og gressplen, og «Dette beløp må ikke overskrides».

3. mars 1959 skriver så departementet til arkitekt Magnus bl.a.:

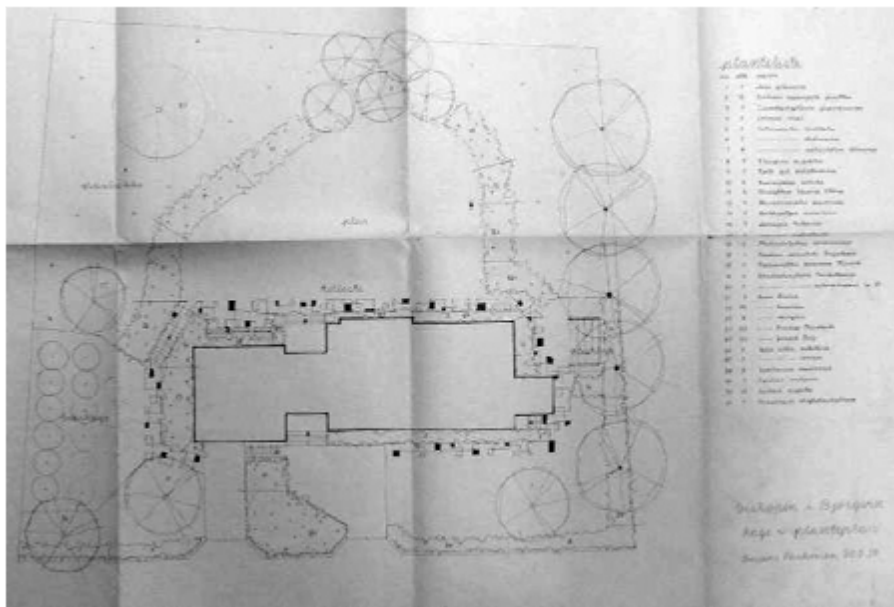
«Et enkelt hageanlegg må kunne gjennomføres innenfor rammen av de tidligere tilsagte kr. 6.000,00. En går ut fra at det istedenfor hagearkitekt blir brukt en vanlig gartnerkyndig mann til å forestå arbeidet.»

Biskopen henvender seg så til Bergen parkvesen og spør om de kan lage en forenklet plan. Dette leverer de 20. mai 1959, med en kostnadsramme på kr. 10.000. Som en begynnelse på denne utfører en anleggsgartner grovplanering og plensåing høsten 1959 og våren 1960 for de kr. 6.000 som departementet har bevilget (pluss en ny overskridelse på kr. 1.174,06, på tross av forbud mot nye overskridelser).

15. februar 1962 henvender biskopen (nå Per Juvkam) seg til departementet og ber om kr. 5000 til planter for å fullføre planen til Bergens parkvesen. Han får kr. 2.500, som holder til en hekk mot gaten og naboen.

20. august 1968 gjør biskop Juvkam et nytt fremstøt ovenfor departementet for å få en vakker og representativ hage, en hage som biskopen ikke trenger skamme seg over (utdrag av brev):

«Her er aldri blitt satt i stand noe hageanlegg til bispeboligen i Bergen. Jeg kan forstå det syn som er blitt hevdet, at departementet ve-

sentlig må innskrenke sine bevilgninger til nyanlegg. Imidlertid kan det ikke anføres som argument mot å foreta noe ordentlig med hagen til bispeboligen i Bergen. Det som hittil er utført er verken halvt eller helt. Resultatet er ikke anstendig for en representasjonsbolig, og jeg legger ikke skjul på at det mang en gang har føltes skamfullt å vise hagen fram til gjester fra inn- og utland som besøker boligen i embets medfør.

Det må utarbeides en plan og arbeidet må utføres i samsvar med planen. Det som er utført av planing, forutsettes innarbeidet i planen. En stor del av arealet er bare villniss. Plenen som jeg har forsøkt å få til, er blitt bare mose.

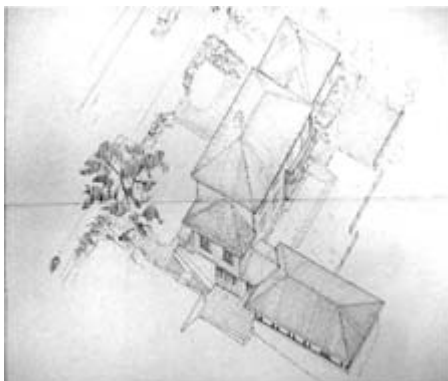
I 1970 har Bergen by 900 års jubileum. Det blir samtidig bispedømmejubileum, idet det da er 800 år siden Bergen ble stiftsstad. Til jubileet ventes mange gjester fra inn- og utland, og jubileet vil nødvendigvis medføre en betydelig representasjon. Denne må for en ikke uvesentlig del foregå i boligen. Det er umulig å tenke seg dette uten at hagen settes i stand. Skal det skje til 1970, er det ingen tid å spille.»

Svaret fra departementet finnes ikke i bispearkivet, men ut fra hvordan hagen ser ut i dag kan det tyde på at biskopen har fått et visst gehør.

Omgjøring av kontordel til del av bolig

11. mai 1962: Brev fra biskop Juvkam om kaldt og dårlig isolert kontorbygg (antyder fusk med isoleringen) og mangelfull lydisolering mellom kontor - og boligseksjonen.

20. august 1963: Tillatelse til at kontor for bispeembedet flyttes ut av bispeboligen og kontordelen i bispeboligen omgjøres til boligareal.

Planer om nytt kontortilbygg

Allerede 17. oktober 1962 gir Kirkedepartementet biskopen i Bjørgvin klarsignal for å ta kontakt med arkitekt Hans Magnus for å diskutere et nytt kontortilbygg til bispeboligen.

Først i 1970-72 ble det utarbeidet planer for at bispekontoret skulle tilbake til bispeboligen: Blindkjelleren skulle innredes og en ny kontorfløy bygges.

Tegning datert 16. oktober 1970. Arkitekter Andersen, Andersen og Irgens

Da det ikke ble bevilget penger til ny kontorfløy ble det utredet om kontoret foreløpig kunne etableres i kjelleren,

men dette ble frarådet av konsulenten.

Offisielt og uoffisielt om tilblivelsen av bispeboligen på Landås

Det foranstående bygger stort sett på offisielle dokumenter, taler for seg selv og er i liten grad tolket.

Men der er et bakteppe som i liten grad kommer frem i dokumentene, men som jeg mener har hatt betydning for hvor stort gjennomslag biskop Indrebø fikk for sine innvendinger og argumenter mot boligplanene som ble lagt frem for han av Kirkedepartementet og arkitekt Hans Magnus.

Hvilke overveielser som lå bak når departementet ga arkitekt Hans Magnus fra Oslo i oppdrag å tegne boligen for biskopen i Bjørgvin finnes det ingen notater om i arkivene i Bergen. Muligens kan det finnes noe om dette i Riksarkivet i Oslo. Der kan antakelig også finnes de to første utkastene til bispebolig som Magnus tegnet, og som mangler i arkivene i

Bergen fordi de ble returnert til departementet i Oslo.

I Bergen hadde det siden forrige århundreskifte (1900) bygget seg opp et faglig sterkt og særpreget arkitektmiljø, først med Schak Bull (1858-1956) og Einar Oscar Schou (1877-1966) i spissen. Etter hvert kom Egill Reimers (1878-1946), Ole Landmark (1885-1970), Fredrik Konow Lund (1889-1970), Per Grieg (1897-1962) og Kristian Bjerknæs (1901-1882) til. Disse var hovedaktørene i det som ble kalt Bergenskolen innenfor arkitekturen i Norge. Den var sterkt preget av vestnorsk byggetradisjon med tilpasning til tomtene, terrenget og miljøet og mye bruk av stein.

Flere av disse hadde formannsverv i BAF (Bergens Arkitektforening) som ble stiftet i 1908.

Bergensarkitektene hadde rikelig å gjøre med å bygge villaer med høy kvalitet for kravstore, rike bergensere og gjenreisningen av Bergen sentrum etter bybrannen i 1916.

De fleste av disse arkitektene var dypt interessert og engasjert i eldre bergensarkitektur og BAF bekostet en rekke oppmålinger av eldre bergenshus som ble utført av disse arkitektene. Mange hadde også sentrale verv i «Den bergenske av deling av Foreningen til norske minnesmerkers bevaring», ofte kalt Fortidsminneforeningen.

Dette bergensmiljøet av arkitekter var stadig i oposisjon til mange av arkitektene i oslomiljøet som i

mellomkrigstiden var preget av funksjonalismen og beskylte bergensarkitektene for å bygge «middelalderfestninger i gråsten». Noen arkitekter i Bergen var nok irritert over at Kirkedepartementet hadde gitt oppdraget med å tegne «Bispegården i Bjørgvin», til en forholdsvis ukjent osloarkitekt.

Biskop Indrebø hadde kontakt med arkitekt Kristian Bjerknæs som var engasjert i bevaring av gamle lystgårder i Bergen, aktiv i Fortidsminneforeningen og drivkraften bak Gamle Bergen muséet.

Men mest hadde biskop Indrebø kontakt med den markante bergensarkitekten Ole Landmark. For eksempel når Brødretomten ble vurdert som bispebolig, for her hadde jo Landmark både restaurert og bygget på det verneverdige huset.

Ole Landmark blir regnet som en av de store arkitektene i Bergen i forrige århundre. Han har tegnet mange «verdige», villaer for besteborgerne i Bergen, i tillegg til Rasmus Meyers samlinger, Bergen Kunstforening, Florida sykehus, Danmarks plass og Forum kino. Kanskje som spesielt kvalifiserende til å mene noe om bispegården i Bergen er at han har tegnet et titalls prestegårder og vært involvert i bygging eller påbygging/restaurering av over 25 kirker på vestlandet. Særlig må nevnes Storetveit kirke. Den fikk han A. C. Houens fonds diplom for, Norges fremste utmerkelse innen arkitektur og byggeskikk. Og av de 10 bergens-

arkitektene som har fått denne prisen, er Landmark den eneste som har fått den to ganger (den første gangen for en representativ villa på Kalfaret). Alle oppdragene med kirker og prestegårder kan ha medført at han og biskop Indrebø var blitt godt kjente.

Ole Landmark har vært formann både i BAF og i Tilsynsrådet for byens utseende.

Så når Ole Landmark uttalte seg om bispeboligen på Landås, så lyttet man og opptådte med en viss respekt. I hvert fall kunne en yngre (over 20 år yngre enn Landmark) og mer ukjent osloarkitekt ikke lett overhøre eller avfeie hans innspill. Særlig ikke når Landmark også satt som formann i Tilsynsrådet for byens utseende. Og det bærer bispeboligen på Landås preg av, selv om Hans Magnus står oppført som arkitekt.

Uten biskop Indrebø og arkitekt Landmarks iherdighet hadde antakelig bispeboligen neppe skilt seg så mye ut fra den omliggende villabebyggelsen på Landås.

Ragnvald Andreas Indrebø (1891-1984). Fødd i Os i Hordaland. Prest, biskop, forfatter og salmediktar.

«Foreldra var Ludvig J. Indrebø frå Angedalen i Førde og Severine Malene Frøysland frå Haukedalen i Førde. Broren var språkprofessor Gustav Indrebø, og dei to brørne hadde gjennom heile

livet sterkt samband til Førde og Jølster. Etter teologisk embetsek-samen var Ragnvald Indrebø lærar i den høgare skulen 1919-1921, sokneprest i Jølster 1922-1927, styrar ved Sunnfjord Ungdomsskule i Førde 1927-1929, generalsekretær i Norges Kristelige Ungdomsforbund 1929-1930, tenstegjorde som prest i ulike kyrkjelydar 1934-1948, og var biskop i Bjørgvin 1948-1961. Indrebø underviste også ved Menighetsfakultetet ved sidan av prestegjer-ninga, og han var redaktør for Luthersk Kirketidende frå 1938. I krigsåra 1942-1945 var han medlem av den mellombelse kyrkjeleiinga etter at prestane hadde

Biskop Ragnvald Indrebø går fremst i prosesjonen med dei geistlege under innviinga av Høyanger kyrkje i 1960.

lagt ned den offisielle tenesta si i protest mot okkupasjonsmakta. Saman med broren Gustav Indrebø oversette han Bibelen til nynorsk i 1938, og han har gjeve ut ei mengd teologiske bøker og skrifter. Ragnvald Indrebø dikta og oversette salmar, og i 1971 kom oppteikninga hans over alle biskopar i Bjørgvin.»

I Wikipedia står det om:

ARKITEKT OLE LANDMARK

«Ole Landmark, (født i Bergen 1885 og død i Bergen 1970). Han tok eksamen i 1909 fra Trondhjems Tekniske Læreanstalt på

arkitektavdelingen. Han foretok flere utenlandsreiser, blant annet til Sverige, Tyskland og Frankrike. Han var en tid assistent hos arkitektene Schak Bull og Einar Oscar Schou før han opprettet sin egen praksis i Bergen i 1910. Landmark hadde en rekke oppdrag både innenlands og utenlands. Han var en talsmann for den bergenske og vestnorske byggetradisjon, både når det gjaldt form og materialbehandling. Han står som en hovedrepresentant for den særegne Bergens-stil som bygger på og viderefører den lokale byggeskikk. Dekorative detaljer ble hentet fra den bergenske utforming av stilarter som

rokokko, Louis seize og empire. Bymessig bebyggelse i mur fra renessanse og barokk og Baroniet i Rosendal var også viktige inspirasjonskilder. Senere var Landmark også påvirket av funksjonalismen, med Forum Kino og Bergen Kunstforenings bygg som hovedverk. Landmark hadde også en periode som formann i Tilsynsrådet for byens utseende i Bergen.

Landmark var, sammen med toneangivende arkitekter som Egill Reimers, Frederik Konow Lund, Kristian Bjercknes og Per Grieg, en del av «Bergensskolen», i mellomkrigstiden. Han hadde en lang rekke oppdrag for rike, bergenske borgere. Han tegnet Forum kino i funksjonalistisk stil med innslag av art deco. Forum Kino regnes som hans hovedverk og et hovedverk i norsk funksjonalisme, og er i dag en av de få kinoer fra perioden som er bevart intakt.»

Det står ingenting om arkitekt Hans Magnus i Wikipedia eller i bøker om arkitektur i Norge.

Arkitekt Hans Magnus

Født 06.12.1906. Uteksaminert fra NTH i 1932. Hadde i 1954 egen praksis i Torggt. 9, Oslo.

Noen andre bygninger tegnet av arkitekt Hans Magnus:

Ulnes kirke (ca. 1250) i Nord-Aurdal kommune. Nytt sakristi og våpenhus i 1950-årene

Øksfjord kirke 1954
(Bispeboligen på Landås 1958)
Svalbard kyrkje 1958
Berlevåg kyrkje 1960
Hammerfest kirke 1961
Mehamn kapell 1965

Kildene

Kildene til dette notatet er stort sett hentet fra:

- Byarkivet i Bergen (Byggesaksmappen for bispeboligen)
- Statsarkivet i Bergen (bispearkivet)

Det har slått meg at årsaken til at denne historien har latt seg rekonstruere er at tilblivelsen av ny bispebolig har vært et samspill mellom flere offentlige etater i en tid da man korresponderte via brev og hadde sekretærer og skrivemaskiner med blåpapir og tre gjennomslag og all skriftlig korrespondanse ble arkivert i fysiske mapper som fysisk ble tatt vare på.

Jeg er undrende til om en tilsvarende historie fra vår elektronisk digitaliserte e-mail tid (med «delete»-knapp) vil la seg rekonstruere om 50 år?

Kristian Strømme:

Das Archiv der Hansestadt Lübeck

Torsdag 3. mai 2012 klokken 0900, var de ansatte ved Statsarkivet i Bergen på plass ved byarkivet i Lübeck. Grunnen til at Statsarkivet i Bergen valgte å besøke nettopp arkivet i Lübeck, er byens tilknytning til Bergen, og da tenker vi først og fremst på Hansatiden. Som en av de fremste byene i Hansaforbundet, var det her de store handelsmennene hadde sitt hovedsete. Herfra styrte de handelsvirksomheten som er grunnlaget for at vi dag har den historiske Bryggen i Bergen.

Men Lübecks historie kan dere lese mer om i en annen artikkel i Bergensposten, her skal vi nemlig fokusere på hva vi fikk se på vår lille rundtur i arkivet. Først en liten historisk oppsummering

Arkivbygningen, som ligger i den sørlige enden av den gamle byen, ble oppført i 1961. Arkivet, som første gang er nevnt i et dokument fra 1298, har gjennom årene hatt ulike lokaliseringer. Lengst ble arkivsakene oppbevart i Mariakirken, før det ble bygget et

eget arkivbygg i 1881. Under andre verdenskrig ble deler flyttet, og ved krigens ende ble store deler igjen i det nye Øst-Tyskland. Mot slutten av 1980-tallet ble noe av det tilbakeført til Lübeck, og resten etter gjenforeningen i 1990.

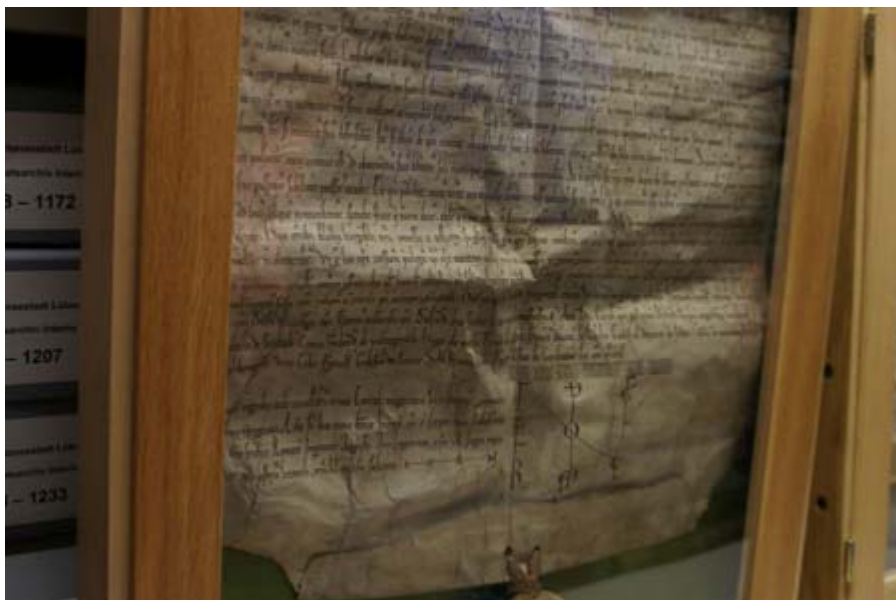
I dag er Das Archiv der Hansestadt Lübeck et kommunalt arkiv for byen Lübeck, men frem til 1937 var det å regne som et Statsarkiv, da Lübeck frem til dette året var en suveren bystat. Ved innlemmelsen av Lübeck i Schleswig-Holstein endret status seg til byarkiv.

Gjengen vår ble mottatt av Dr. Rolf Hammel-Kiesow og Dr. Jan Lokers, som også er arkivets leder. De ledet hver sin sesjon med fremvisning av henholdsvis dokumenter fra middelalder og nyere tid.

Innledet av en kort sesjon ned arkivets trapper – som nettopp hadde blitt besteget – ble vi ført inn i ett av magasinene. Her fikk vi først en kort orientering om arkivbestanden og andre faktiske forhold ved institusjonen.

Seglet fra Privilegiebrev for sirkelbrødrene.

Frihetsbrev for Lübeck. Foto: Tom Myrvold

Av de 11 ansatte, er tre arkivarer, en bibliotekar, tre konservatorer og administrativt personale. Med et besøkstall på 3200 i året fra hele verden, har arkivet et besøkstall godt over Statsarkivet i Bergen, tross en arkivbestand på omtrent en tredjedel - arkivet har totalt 6500 hyllemeter med arkivsaker. Blant dette finnes det 25000 enkeltdokumenter/akter vedrørende privilegier, forvaltning og juridiske forhold fra tidlig middelalder opp til nyere tid, samt 5000 testamenter fra før 1800-tallet. Årsaken til at der er forholdsvis mange internasjonale besøkende, er den store betydningen Lübeck har hatt for handelen i nord Europa, og da spesielt Skandinavia og Østersjøen. Etter denne innledningen, fikk vi se noen av

de eldste dokumentene som oppbevares i arkivet.

På et bord foran oss, i store rammer, ble vi presentert for Lübecks frihetsbrev. I 1188 skrev keiser Fredrik Barbarossa et brev som ga Lübeck privilegier som fristad i keiserdømmet, eller så trodde man. Dokumentet viste seg senere å være en forfalskning. Da keiser Fredrik den andre i 1226 skrev under på det dokumentet som faktisk ga Lübeck denne statusen, gjorde han det på bakgrunn av det dokumentet man på det tidspunktet trodde var fra 1188, men som faktisk viste seg å være produsert i 1225.

Det kan med andre ord sies at noen smarte borgere lurte keiseren til å gi Lübeck privilegiet som fristad.

Privilegiebrev for sirkelbrødrene. Foto: Kristian Strømme

Videre fikk vi se en rekke gamle dokumenter, reneste praktstykker med hensyn til utforming, skrift og grafiske detaljer. Deriblant et privilegiebrev fra 1485 til det såkalte sirkelbroderskapet, som er preget med en tegning av halskjedet som sirkelbrødrene var i besittelse av. Dette halskjedet ga medlemmene samme status som adelen i andre deler av det tysk-romerske riket.

For bergensere på besøk i Lübeck er det selvsagt spennende å se dokumenter fra den tyske historien, men kanskje enda mer spennende er det å se dokumenter som har med Norge og Bergen å gjøre. Våre verter skuffet ikke på dette området heller.

I deres samling av omkring 40 norske

dokument, er det tidligste signert Håkon Håkonsson og datert 1247-48. Videre er det ett fra Håkon Magnusson i 1302. Begge dokumenter er godt pakket inn og bevart i en spesiallaget boks, som mange av de andre eldre dokumentene.

Videre fikk vi se et testamente fra 1470, hvor en tysk handelsmann testamenterte deler av sin formue til Nonneseter kloster. En eiendoms- og inventarliste for de ulike gårdene på Bryggen var der også. Denne inneholder kun navn på gårdsforvalterne i Bergen, som i praksis var undersattemennene i Lübeck, og det er således vanskelig å koble handelsborgerskapet i Lübeck direkte til de spesifikke gårdene ved

Eldre norske dokumenter. Foto: Tom Myrvold

hjelp av disse kildene.

Mens vi snakker om eiendom, er det vanskelig ikke å nevne grunnboken for Lübeck, som var ført i 94 volum fra 1284, kronologisk. Når en eiendom i snitt skiftet eier 18 ganger per 100 år, sier det seg selv at dette materialet ikke har vært enkelt å systematisere, og kun deler av det har en slags indeks eller inngang per i dag.

Arkivets høydepunkt, hvis man er skotte vel og merke, er et dokument fra 1297 hvor William Wallace og Andrew Murray – som ledet skottene mot Kong Edward i England – inviterer Hamburg og Lübecks handelsmenn velkommen til de skotske havner igjen. Det skotske opprøret ble senere slått tilbake igjen, men

dokumentet er en viktig del av den skotske identiteten, da det er det eneste kjent eksisterende originaldokument signert av William Wallace – også kjent som Braveheart.

Etter å ha fått sett alle disse dokumentene, samt en rekke andre meget spennende kilder, gikk turen til konserveringsavdelingen. Her fikk vi en orientering av konservator Antje Stubenrauch. Representanter fra Bergen nikket gjenkjennende til flere av maskinene på konserveringsavdelingen, og virksomheten her bar også preg av prosesser som enten har eller fortsatt foregår ved vårt arkiv.

Tross en avansert bokskanner i et av rommene, kom det frem at det fortsatt i stor grad benyttes mikrofilm og

William Wallace dokument. Foto: Tom Myrvold

analoge fotograferingsprosesser for langtidsarkivering. Spesielle filmfremkallingsteknikker ble understreket. I tillegg drives det produksjon av spesialtilpassede oppbevaringsbokser for eldre dokumenter og segl, som vi tidligere hadde sett og restaurering av ulike protokoller og bøker.

Mest oppmerksomhet og fascinasjon var knyttet til reproduksjonen av eldre dokumenter, laget for utstillingsformål. Antje Stubenrauch understreket at dette ikke er deres primære arbeidsoppgave, grunnet annet forefallende arbeid,

men kopien hun hadde laget av det ovennevnte dokumentet fra William Wallace var intet annet enn imponerende.

Besøket i konserveringsavdelingen markerte også slutten på et meget vellykket og faglig interessant arkivbesøk. Mye mer kunne vært sagt, og som historiker sitter man alltid igjen med et ønske om at man kunne tilbrakt mye mer tid i magasinet – og mest av alt skulle man også ønsket at man hadde fulgt bedre med i tysktimene på grunnskolen!

Synøve Bringslid:

Mellomalder og marsipan

Statsarkivet i Bergen på studietur til Lübeck 03.05.- 06.05.2012

Dronninga av Hansabyane og Bergen

Lübeck er ein av dei finaste og mest levande mellomalderbyane i heile Europa. Byen er den nest største i delstaten Schlesvig-Holstein med om lag 215 000 innbyggjarar.

Lübeck var eit knutepunkt for Hansaforbundet og vart kalla dronninga av hansabyane.

I 1226 vart Lübeck erklært som fri by av keisaren i Rom. Dei fekk rett til sjølvstyre og å lage myntar. Lübeckarane dreiv handel og frakta med seg varer frå sør og vest og fekk råvarer tilbake.

Allereie på 1200-talet vart Bergen eit sentralt knutepunkt for utlendingar sin handel på det nordafjeldske Noreg. Frå midten av 1300-talet vart denne handelen dominert av kjøpmenn frå Hansaforbundet. Dette varte til frampå 1600-talet, då bergenske borgarar begynte å kjøpe opp handelsstuene. Då det hanseatiske kontor i Bergen vart oppløyst i 1760, vart arkiva etter handelsverksemda, det såkalla Bergenfahrerarkivet, sendt til Lübeck. Dette arkivet er framleis oppbevart i byarkivet i Lübeck og dette var noko av det vi var spente på å få sjå då vi frå Statsarkivet i Bergen fekk høve til å reise på studietur dit. Besøket på arkivet vil bli omta-

la i ein annan artikkel. I denne artikkelen skal vi sjå nærmare på byen Lübeck og historia.

Gamlebyen

Raud murstein har vore byggematerialet i Lübeck heilt frå mellomalderen, og det gjev byen eit særpreg. Dei historiske bygningane er i gotisk stil, og sjølv om byen vart bomba av engelskmennene under 2. verdskrig, så er mange historiske bygningar gjenreist og rekonstruerte på ein så god måte at byen er oppført på Unescos liste over verdsarv. Det blir sagt at byen er grunnlagt 3 gonger. Siste gong i 1159. Trave-elva gjev byen tilgang til Austersjøen og handel med Skandinavia var grunnlaget for byen. Ved elva Trave ligg murbygningar som har vore saltlager. Mykje salt vart sendt til Skandinavia. Salt var verdifullt. Det vart sagt at for to tønner salt, kunne ein kjøpe seg eit hus. Saltet vart frakta på kogger og kraveller til Skandinavia og frå Bergen fekk ein gjerne sild i retur.

Heilt fram til 1900-talet var gamlebyen ei halvøy. Då bygde ein kanal, slik at gamlebyen vart liggjande på ei øy. Rundt gamlebyen var det høge murar med mange portar. Muren er borte i dag, men hovudporten «Holstentor» er bevart. Porten vart bygd i 1477 til vern mot danskane. Det var ein ytre, midtre og indre port og mange mindre portar i

muren. Porten er i gotisk stil og i dag brukt som bymuseum. Murane var opp til 3 1/2 meter tjukke. Etter kvart vart det for trangt i byen, og i 1863 var det snakk om å rive hovudporten for å bygge jernbanestasjon, men den vart redda med berre ein stemme i overvekt. Lübeck var ein storby allereie på 1800-talet. I 1806 kom Napoleon sine soldatar inn i byen for å kvile, men dette førte til eit stort slag. Napoleon sigra, og sjøhandelen i byen vart forbrodd. Dette førte til at byen vart bankerott. Bernadottene frigjorde Lübeck frå franskmennene.

Dei sju tårna i Lübeck

Lübeck er kjent som byen med dei sju

tårna. I gamlebyen er det 5 store kyrkjer, der to av kyrkjene har to tårn. Det er tatt avgjerder om at husa ikkje skal byggast høge, slik at kyrkjetårna blir synlege. Mariakyrkja er ei praktfull kyrkje med to tårn. Dette var kjøpmennene si kyrkje. Dei ville dominere midtpunktet i byen og ville vere mektigare enn biskopen. Det var kamp om kven som hadde den største kyrkja. Denne kyrkja ligg også på det høgaste punktet i Lübeck som er 16 m. over havet. Kyrkja var først bygd i tre, deretter i stein. I 1250 vart den bygd om til basilika- katedral slik at midtskipet vart høgare enn sideskipa. I kyrkja er det mange minnetavler for familiar. Måleria i kyrkja stammar frå middelalderen då den var katolsk. Etter refor-

masjonen i 1350, då den vart protestantisk, måla ein over måleria slik at folk ikkje skulle bli forstyrta av deko- rasjon, men i staden høyre på kva presten sa. Måleria er restaurert etter 2. verdskrig. Det er 38,5 meter opp til taket inne i kyrkja og her finn ein det største mekaniske orgelet i verda med over 80000 piper. Mariakyrkja er bygd om fleire gonger og frå 1350 var det mange som fekk gravplass inne i kyrkja. Ein kan framleis sjå gravplater i golvet. Det var viktig å bli gravlagt nærmast alteret for då var ein nærmaste himmelporten når den vart opna. Inne i kyrkja er det fleire mindre rom eller kapell bl.a. dødskapellet der det er skildra korleis døden dansa med mennesket inn i dødsriket. Det finst også eit rom som vart kalla «Skattkammeret» der ein tidlegare oppbevar- te arkiva i byen. I Domkyrkja held biskopen og hans menn hus. Sjøfolka hadde sin eigen bydel der dei bygde St. Jakobi-kyrkja. Denne kyrkja vart ikkje bomba under krigen slik at bl.a. det

gamle orgelet er bevart. Petrikyrkja er frå 1350 og er i gotisk stil. Petrikyrkja er i dag kulturkyrkje der det blir halde konsertar, debattar osv. Her kan ein ta heis til toppen av tårnet og få ein flott utsikt. St. Aegidien er handverkarane si kyrkje og ligg i handverkarane sin by- del.

Byggeskikk og gater

I 1230 fekk ein rådhus i Lübeck. Før dette held ein møte i friluft. Rådhuset er påbygd mange gonger bl.a. med ein fasade i sandstein. I Lübeck går ordet «grube» igjen i mange gatenamn. Det betyr grøft eller opne veiter for å dre- nere bort vatn og avfall. I byen finst det mange gangar eller tunellar til bak- gardar. Bakgrunnen for dette er at ein på 13- og 1400 talet fekk behov for meir husrom til arbeidsfolk. Ein bygde derfor ein slags tunell gjennom hovud- huset for å bygge småhus i bakgar- den. Enkelte av tunellane var så tronge at ein nesten måtte krype. Regelen var

Rådhuset med rådhusplassen

at opninga skal vere så stor at ein kunne komme ut med ei lik-kiste. Husa var små, heilt ned mot ca 15 kvadratmeter og det var ikkje noko kloakksystem. Ein brukte toalettbøtte som vart tømt ein gong pr. veke. På 1970-80 talet vart desse husa renoverte og det vart populært å bu i desse bakgardane. Ein fekk pengar frå stiftingar og frå Unesco til renoveringa.

I gata Grose Petersgrube kan ein sjå dei mange stilartane som finst i denne byen. Musikkhøgskulen nedst i gata er ein typisk kjøpmannshall som var vanlig fram til 17/1800-talet. Dette er eit liknande hus som huset «Buddenbrook» som er eit litteraturmuseum etter Thomas Mann. Oppover gata kan ein sjå hus med mange stilartar. Her finn ein hus som er gresk-inspirert, og som er påverka av renessanse, barokk, rokokko, klassisistisk og gotisk stil. Her er det fasadane viktig. Det skal sjå flottare og større ut enn det er. Das Heilige-Geist-Hospital som er bygd i 1286 på Koberg i Lübeck, er ein av dei eldste eksisterande sosiale institusjonen i verda. 1517/18 skifta institusjonen karakter til reint verdsleg alderdomsheim. Nedfelt i fortauet i Lübeck kan ein finne 160 «snublesteiner». Her står namnet på jødar som budde huset og som vart drepne under 2.verdskrig.

Travemünde

I 1329 kjøpte Lübeck Travemünde fordi dette var eit strategisk viktig punkt ved utløpet til Austersjøen. Her er det lange sandstrender og i 1802 var

Eit marsipanegg frå Niedereggermuséet

det ein lege som fann ut at det var så sundt å bade i saltvatn. Dermed vart det svært populært å reise til Travemünde og bade ved å køyre badekjerrar ut i sjøen. Det var på den tida oppfatta som vågalt å bade i saltvatn så ein måtte trene på dette i badekar på land i ca 3 veker. Det vart moderne å bade blant rikfolk. Både Keisar Wilhelm og Thomas Mann var på bading i Travemünde. Den same legen hevda at det var bra med mykje luft og litt sol, derfor vart strandkorger tekne i bruk. Desse er også i bruk i dag.

Marsipan

Lübeck er også kjent for sin kvalitetsmarsipan som har vore produsert i 200 år. Niederegger vart grunnlagt i 1806. Dei produserar edelmarsipan som inneheld mykje mandlar og lite sukker og ingen kjemikaliar. Mandlane er spesielt utvald og importert frå Italia. Her finn ein både Niederegger kafé og museum, der ein kan finne marsipan i tenkelege og utenkelege utgåver. Her finn ein 300 ulike marsipanprodukt og 100 forskjellige marsipankaker.

Lübeck i nyare tid

I 1936 ville gjerne Hitler drive propaganda i Lübeck, men vart avvist. Som straffe for dette, oppheva han byen sin

status som fri by i 1937. Også i dag drive ein med sjøhandel med t.d. å eksportere bilar til Skandinavia og Russland. Lübeck eksporterar trevirke av lauvtre til Skandinavia og får papir i retur. Turisme er også viktig for byen. Tidlegare har det vore store skipsverft, men mange gjekk konkurs på 1990-talet. Også andre store firma har gått konkurs. Lübeck er også ein universitetsby og det er ein del utveksling av medisinstudentar bl.a. frå Bergen, og det er også ein del norske ingeniørstudentar i byen.

Denne vårturen til Lübeck var ein vitamininnsprøyting for personalet ved Statsarkivet i Bergen der vi fekk høve til å sjå nærmare på denne vakre og godt bevarte mellomalderbyen og fekk presentert arkiv frå Hansatida i Bergen.

Frå Grose Petersgrube

Christian Brun Larsen: Kulturpersonen Arne Bjørndal

Arne Bjørndal (1882-1965) gjorde gjennom et langt liv en stor innsats for norsk musikkliv, og samlet musikkopptak og opplysninger om folkemusikk, spelemenn, sangere, trommeslagere m.m. I 1950 gav han samlingene sine til Universitetet i Bergen. Selve musikkksamlingen er på ca. 9000 nummer, og i tillegg er det ca. 50 utklippbøker med informasjon. Han etterlot seg også en verdifull brevsamling med korrespondanse med politikere, musikere, tonedikttere, forfattere og vitenskapsmenn.

Han var også en svært produktiv forfatter. Bibliografien hans lister opp mer

enn 300 publiserte artikler og bøker med tema først og fremst fra folkemusikk, men også lokalhistoriske emner opptok han sterkt.

Peder Monsen Bjørndal var far til Arne og odelsgutt til bruk 3 i Bjørndal i Hosanger. Etter konfirmasjonen begynte han som bygningsmann, et yrke ostringene hadde drevet i stor stil gjennom hundrevis av år.

I 1873 overtok Peder gården i Bjørndal og giftet seg samme året med Kari Knutsdatter Nordås, født 1847. Bruket var lite, og derfor måtte Peder finne ekstrainntekt, mest i Bergen, mens Kari var hjemme og drev garden. Barneflokken vokste, og i 1881 solgte Peder bruket og tok familien med seg til Eknesvåg, der han kjøpte seg hus i Klubben. Der ble Arne født 11. februar 1882. Han var nummer fem i en barneflokk på seks.

Mor til Arne var glad i sang og musikk, og farfaren Mons H. Svenheim (1814-1866) hadde vært en «dugande spelemann». Arne var ikke gamle karen da han fikk munnspeil i julepresang. Han gikk fremst og spilte, de andre kom syngende etter rundt juletre-et. «Best det var kom ein spelemann med hardingfele innum, og snart gjekk springaren lett og ledugt yvert det breidborda og kvitskurde stovegolvet. Jamvel syttiåringar livna dei til og spratt som fisk i fjord – og dei på spin-

nesida snurra rundt som Kvernkallen i sloket.»

*«Men munnspelet stetta ikkje trong-
en hjå den unge Arne., Hugen stod
til fela. Og så det laga seg so vel at
felemakar og spelemann Nils Knut-
sen Øvretveit, som vart gift med ei
jente der på Eknes, han laga fela til
Arne Bjørndal.»*

I byen ble far kjent med spelemannen Ola Mossafinn (1828-1912) – og fikk han med seg hjem til Eknes en helg. Mosafinn ble værende der en ukes tid. Han og Arne satt på loftet og spilte, lette slåtter. Mosafinn oppmuntret Arne til å fortsette – for han kunne bli en god spelemann.

Da Arne Bjørndal var i 9-årsalderen kom spelemannen Arne Høyland fra nabokommunen Hamre for å spille i et bryllup på Eknes. Arne forteller:

*«Og det var noko til velforma og
vakkert spel! - eg låg langs veggen
og lydde til lamgt på natt. Heim-
kommen langt um sider fekk eg
skjenn, men i svevne høyrde eg
slåttane – og då eg vakna, treiv eg
mi eiga fele, strauk varsamt – og
der kom slått etter slått.»* Om Arne
Høyland (1858-1942) sa Arne
Bjørndal «Eg lærde mykje av denne
namnebroren min.»

Arne forteller videre:

*«Den sumaren eg gjekk og las for
presten vart eg beden om å spela i
eit brudlaup i Askvik, ein gard in-
nanfor Eknes. Å svara ja so med
ein gong, kunne han ikkje. Ho mor*

*måtte fyrst tala med presten Johan
Lavik um den sak. Og tenk han fekk
løyve. På det løyvet voks eg, kan du
vita-».*

«All denne toneflaumen levde og anda eg i då eg som vaksen kar for til Bergen og tok til som snikkarlærling. Det skulle eg ha til å leva av.». I folketellingen 1900 stod Arne som «Snedkerlærling», med midlertidig bosted på Nordeide i Fana. Men «hugen», stod til hardingfela. Han sparte penger, reiste til Voss og fant frem til sin første læremester, Ola Mosafinn, som bodde på Saue ved Bulken. Der var han noen dager av gangen. Til å begynne med kunne han ikke noter, men på en slik tur hadde han lært 23 slåtter. Til hjelp for minnet – hvordan slåttene tok til – laget han seg en liste. Der skrev han opp hvilke fingre og strenger de enkelte slåttene tok til med, og om det var oppstrøk eller nedstrøk og om det var flere toner på samme buedrag. Med dette hjalp han seg til han lærte «noteskriving», av Johan Kayser i 22-årsalderen.

*«Då eg hadde fått kjennskap til
noteskriving og skulle gjera meg
nytte av kunnskapane ved å spela
slåttar som tidlegare var oppskriv-
ne fann eg at oppskriftene berre var
beingrindar av sjølve slåttane. Det
sermerkte – ornamentikken og det
fleirtonige som på serskild måte
høyrer til hardingfeleteknikken –
var kome bort. Det førde til at eg
etter kvart forma ut ein skrivemåte
for slåttemusikken som kunne gjeva
att slåttan såleis som spelemennene*

fører slåtten fram.»

I Vestmannalaget 16. mai 1900 ble det holdt kappleik i Jurisalen, Kong Oscarsgate i Bergen. Dommere var Johan Halvorsen, John Grieg og Frantz Beyer. I klassen for eldre fikk Olav Moe, Valdres førsteplass, mens det var Arne Bjørndal som fikk førsteprisen i klassen for unge.

Arne Bjørndal fortalte:

«Det eg med sers gleda minnest, er ei vitjing eg var innbeden til sumaren 1900. Eg var berre 18 år gamal og hadde nett teke 1. premie mellom de unge på kappleik i vestmannalaget, der Alexander Bull hadde vore tilstades. Straks etter kappleiken og feststemna 16. og 17. mai var eg beden som spelemann i eit dubbeltbrudlaup på garden Burkeland i Valestrandsgrendi. Og medan eg var der kom det bod frå Alexander Bull om at eg måtte vitja han. Det var både med glede og byrgskap eg tok mot dette uventa fagnadbodet om å få sjå Bullheimen og spela åt son til Ole Bull.

Og på heimattveg frå brudlaupet var eg på innstig der. Ut kom det ein høg, vaksen kar som bar snippkjole og hadde svart heilskjegg. Venleg helsa han meg velkomen og bad meg inn. Han hadde sete og venta på meg so eg slapp seia kva eg heitte. Kven han var visste eg vel.

Som sin vidspurde far var Alexander Bull og følande glad i norsk folkemusikk, serleg hardingfelespe-

Alexander Bull (1839-1914)

let. So ofte det høvde hadde han vore til stades på kappleikane i Vestmannalaget. I Amerika, der han heldt ei mengd konsertar, var han jamt saman med norske spelemenner.

Me tala fyrst om spel og spelemenner og det romet folkemusikken hadde havt i norsk kulturliv ned gjennom tidene. Då eg hadde fenge god nøring med mat og drykk, bad han meg finna fela mi og sa eg skulle koma med han i den store musikkhalli i andre høg. Der måtte eg so spela nokre slåttar. Med

stor interesse lydde han på. Og eg hugsar han sa: «Hold på som De er begynt, så vil De nok komme langt.» Han takka meg for at ville koma dit, og eg endå meir for at eg fekk koma. Og med same eg skulle gå, gav han meg ein fin sordin til minne om møtet. Sordinen kom diverre bort i storbrannen i Bergen 1916. Men sjølve hendet vil alltid vera eit av mine ljosaste og kjæraste ungdomsminne.»

Bladet «Sogningen», fortalte 16. januar 1902: «Hardangerviolinisten Arne Bjørndal hadde fortjent et bedre Besøg paa sin Koncert Søndag. Der var kun fremmødt ca. 50 personer, men disse fik sig ogsaa en nydelig Aften. Det var et saa storslagent Violinspil, at vi i ethvertfald ikke har hørt Magen her i Vik. Applausen var saa kraftig at han maatte give to Extranumre.» Etter dette lå veien strak for den unge spelemannen. Det ble «Brudlaupsspeling», helg etter helg.

Med sitt fine øre og sin vare musikkens ble Arne Bjørndal en av de sikreste i noteskrift for sang og folkemusikk i sin samtid. Slått etter slått som kom ned på notepapiret, ble prøvd og veid. Dette var en krevende kunst som få andre til den tid hadde maktet.

Første resultatet kom i 1907 i samlingen «Norske Slåttar», utgitt på eget forlag. Den inneholdt ti kjerneslåtter, fire av dem etter Mosafinn (gangar, rull, springar og halling). De andre hadde navn etter kjente spelemenn: Sævelien, Sandalen, Rekveen, Skutlingen, Haastabøen og Lofthuus. Heftet kom

som en åpenbaring. Edvard Grieg rakk så vidt å se gjennom heftet før han døde, men han sendte en vennlig hilsen og oppmuntret ham til å holde fram. Arne Bjørndal tok det som et signal fra høyere makter – og det ene heftet etter det andre kom.

Komponisten Johan Halvorsen sendte brev til Arne Bjørndal da «Norske Slåttar», var kommet ut, og satte ord på det mange mente:

”Det er en prægtig samling af slaatter som De der har reddet fra forglemmelsen. Den dygtighed, hvormed De har forstaaet at fæste eiendommelighederne ved vort nationale felespill paa papiret, fortjener den høieste anerkjendelse. Jeg gratulerer Dem og os alle med den værdifulde forøgelse af vore slaatteoptegnelser og ønsker Dem støtte og held til fortsat arbejde.”

Senere skrev Johan Halvorsen sin Fossegripsuite til Sigurd Eldegards skuespill «Fossegripen». Halvorsen benyttet folkemusikk fra Valdres i den komposisjonen – og ba Arne Bjørndal komme for å spille noen Mosafinnslåtter. På hardingfele bruker en å trille med lillefingeren, noe en ikke gjør på vanlig fiolin. Halvorsen undret seg over dette. «Ta det opp igjen», sa Halvorsen og så nøye etter hvordan det ble gjort. Dette kan neimen ikke jeg gjøre», sa han. Og enda var han selv en dyktig hardingfelespiller.

I 1909 søkte Arne Bjørndal Stortinget om kr. 500 til utgivelse av «slåttane», og det fikk han. Og så gjorde han seg

så modig at han søkte om reisepenger til innsamling av folkemusikk. Den søknaden ble årsak til et ordskifte i Stortinget. Der ble det hevdet at lignende tilskudd var bevilget til Olav Sande og Catharinus Elling, og de to hadde delt landet mellom seg. Her kunne ikke være bruk for noen tredjemann, med mindre det ville «bringe forvirring ind i det hele», sa Alfred Eriksen.

Da tok Arne Garborg stortingsgubben i skole. I en artikkel i Dagbladet 16. februar 1911 skrev han at:

”... vil me på vanleg norsk vis slurve med Arven vaar her, so vert det sidan raadlaust aa finne full Sa-

manheng i norsk Kulturvokster. Nokon mild dom vil med daa ikkje kunne venta av deim som etter oss kjem, dei som skal taka Fylgdine av vaar Tankeløyse.

Tidi – dei siste Stundir til aa berge det viktigaste av den gamle Slaattemusiken – er komi; og Mannen er au komi, som vel er. Og om han er bonde, so er han dess betre inne i Emnet; og skrive Musik, jamvel Slaattemusik kann han: kunnige Folk fraa baade By og Land og Utland – som Johs. Halvorsen, Elling, Percy Grainger – segjer det; Meistar er han i dette ikkje lette Arbeide.”

Etter dette fikk Arne Bjørndal et stipend på kr. 800 til reisepenger på betingelse av kvitteringsvedlegg av det innsamlede tilfanget i avskrift.

For å kunne drive samlerarbeide måtte han i tillegg tjene til livsopphold ved spilling i bryllup, og ved å holde foredrag og konserter. I 1928 ble stipendet økt til kr. 1000, og i 1935 til kr. 5000. Da han var 68 år i 1950 ble stipendet hevet til kr. 9000.

Bergens Tidende fortalte:

”Lenge var det fint her i landet å flira av hardingfelespelet. Men tonediktarane og kunstnarane hadde betre vet. Den verdskjende pianisten og tonediktaren Percy Grainger (1882-1961), Griegs og

Bjørndals personlege ven, gjorde såleis mykje til at kanskje var norsk nasjonalmusikk nok omeir «kuraud», og bonderomantik. Mange norske og nokre utanlandske tonediktare har nå gått til denne kjelda og skapt sine beste tonedikt med grunnlag i slåttemusikken. Kapellmeister Joh. Ludv. Mowinckel jr. var ein av dei fyrste her i landet som aktivt gjekk inn for å få folkemusikken offentleg kjend og vurd. I 1928 hadde han sett ut for stort symfoniorkester fire Bjørndalslåttar, og fekk så Bjørndal til å vera solist på hardingfele ved ein konsert i Harmonien, med Mowinckel som dirigent. Dette var fyrste gongen at originale norske feleslåttar vart framførde i eit symfoniorkester.

Den 15. og 16. juli 1933 holdt Landslaget for Spelemenn årsmøte med tevling i felespel og folkedans i Nesbyen. Stevnet ble tilskipet i samarbeid med Hallingdal fylkeslag og Nes ungdomslag. Utenom formannen, Arne Bjørndal, var kapellmester Johan Ludvig Mowinckel jr. og høyskolestyrer Martin Birkeland satt opp som talere. Alt gikk bra. Men noen dager etter stevnet, 20. juli, kom det anonyme artikler under merket «Fossegrimen», i avisene Norig i Skien og Morgenavisen i Bergen med ærekrenkende og giftige beskyldninger mot Arne Bjørndal. Han skulle ha ledet stevnet på «en korrupt måte». Andre blad som hadde fått samme innlegg, hadde latt være å ta den inn. Inseratet oste av hat, og der stod det blant annet «tradisjonen tro så må-

te Bjørndal også denne gangen fortie en del av sannheten». Dagbladet hadde alt 15. juli hatt et lignende «nidhogg», der signert N.M.H. Det ble reist injuriersak, og overrettssakfører Elias J. Steen-Olsen røkte ut den anonyme åtaksmannen. Det var en student som var stråmann for en kafevert i Oslo.

For Arne Bjørndal, som var nærtagende, var det en vond tid mens saken gikk sin gang, selv om han i mange avisinnlegg fra spelemenn og andre fikk all den støtte han kunne ønske seg.

Fra kapellmester Harald Heide fikk han brev datert Bakkesund 3. august 1933:

«Kjære Bjørndal!

At du har gått fri så længe, det har forundret mig. For som du vet er min mening den, at den gjerning som du har satt deg som livsoppgave, vilde ingen norsk musiker eller spillemann kunnet utføre, sådan som du har gjort det, og det har omtrent alltid vært kotume her hjemme, at har en mand gjort en innsats av betydning på et eller annet område, så må ondskapen, og misundelsen ut og luften sig offentlig i avisene og på denne måten, -

Din optreden som solist i Harmonien har jo alltid været både publikums- og pressesucceser.»

Ut på nyåret falt dommen, og Arne Bjørndal fikk full oppreisning! Han ble atter både arbeidsfør og «flakkefør».

I anledning Arne Bjørndal's 60-årsdag

i 1942 ble det holdt konsert i Harmonien, og han hadde er par solistpartier. John Lidén skrev anmeldelse i Dagen:

«Hvor annerledes befriende var det ikke å høre Bjørndal spille hardingfele. Det er en sabnn fryd å høre hans klokkerene spill med den faste rytmesans, som er hovedbetingelse for å kunne slåtter. – Bjørndal spilte først noen slåtter solo og siden solostemmen i Johan Halvorsens suite «Fossegrimen», hvor han fikk anledning til å syne fram sine beste sider. Særlig «Fanitullen» ,blev så medrykkende spilt at det var vanskelig å holde seg i ro. De norske feleslåtter er særmerkte juveler som krever en gudbeåndet komponist om de skal klæs i orkesterbon uten å tape sin egenartede charme, og Halvorsen viste at han var oppgavnen voksen.»

Hardingfela bestod prøven!

Nye seirer feiret han som solist i Filharmoniske i Oslo og i Gøteborg, der Handels- og Sjøfartstidningen skrev:

«Hardingfelen gjorde sig obetingat bäst, behandlad som den blef med otvunget mesterskap av tonekunstnären Arne Bjørndal. Det var så genuint och äkta det hela, och hans egendomliga och färgrika konst klang i hög grad som norsk musikk skal klinga.»

Arne Bjørndals mest populære komposisjon, reinlenderen «På Ulrikkens topp», fra 1920-årene gikk som en «landeplage» i årevis i både by og bygd.

Arne Bjørndal. Foto eid av sønnesønnen Arne Bjørndal d.y.

Til 70-årsdagen hans gav Nord- og Midhordland sogelag ut festskriftet «Norsk folkemusikk». I hovedsak var det Arne Bjørndals egne tekster om ulike sider ved norsk folkemusikk som ble gjenuttitt.

I 1953 ble Arne Bjørndal slått til ridder av 1.klasse av St. Olavs orden.

På 80-årsdagen 11. februar 1962 holdt Vestmannalaget, Nord- og Midhordland Sogelag og Spelemannslaget Fjellbekken gilde for jubilarnten og hans huslyd på Hotell Hordaheimen i Bergen. Harald Sæverud holdt tale for jubilarnten:

«Kjære Arne Bjørndal!

Har man sagt A. så får man si B. Og har man sagt Arne, så får man si Bjørndal,-. Eller Bjørnson. For Arne het jo den andre boken han gav ut. Og i den forteller han om felespilleren, den gale Nils Skredder. Arne Bjørndal er visseilig mangfoldig,, men galen er han ikke. Men Bjørnson har også gitt plass til felen i en annen av sine bondefortellinger.— «En glad gut». Og bare jeg nevner den tittelen, tror jeg alle og enhver av oss øyeblikkelig vil tenke på deg, Arne Bjørndal. Jeg kjenner iallfall ingen annen som denne hederstittel passer bedre på. Ikke lettvindt og overfladisk, men som uttrykk for et ukuelig livsmot, - for en evne til å ta motgang og uforstand med et aldri sviktende humør. Du må være i den lykkeligste kontakt med de krefter som omgir oss og som gir impulser til alle livsytringer her på jorden. ...

Men tilbake til «En glad Gut», Bjørnsons altså. I den står noen fornøyelige vers som eg vil låne litt av:

«DANS» ropte felen og skrattet på strengen, så lensmannsdrengen spratt opp og sa: «Ho!». Og som felespiller begynte du din bane, bare 14 år gammel. Eg tenker at du ned gjennom årene har opplevet adskillig av uhemmet livskraft når du spilte til bryllups, - eg må tenke på kva Aukrust sier et sted at «dansast skal' det, til mergen bråna og skjurta stod att på golve' tom.»

Men- «STANS!» ropte felen. Det er ikkje nok at slåttene lever og gir en hektisk kveld, for så åbo ensomme i spelemannens minne og kanskje gå i graven med ham. De må samles og bevaras. Tonestrømmen må nedfelles og festes til papiret. Og her har du Arne Bjørndal utført et storverk. Her har du reist deg ditt eget minnesmerke som vil bli stående i norsk musikk. Men det kan være farlig når levende liv blir festet til papiret, - det kan bli herbariumtørt og stivt. -

«Krans!» ropte felen. En krans til ham som har gått foran i arbeidet for å redde så store verdier for norsk musikk at den har fått fast grunn til å bygge på..

Og her er kransen: Hver av oss her i aften er et levende blad på din laurbærkrans, her er vi samlet om deg i dyp ærbødighet og taknemmelighet.

Til lykke med dagen og til lykke med ditt store livsverk!»

Arne Bjørndal døde 11. januar 1965, nær 83 år gammel. Han ble gravlagt på Møllendal lørdag 16. januar. Prost Theodor Hovda forrettet i begravelsen, og med utgangspunkt i Johannesev. 3.16 sa han bl.a.

«I ljuset frå Kristus gjeng me trygge mot det ukjende anten vegen er med eller mot, for me er i hans fylgje som sa: Eg er med dykk alle dagar so lenge verdi stend.

So gjekk då Arne Bjørndal denne

vegen med barnleg tillit og tru til den Gud far som hadde elska verdi og gjeve oss sonen sin, Jesus Kristus.»

hundreårs minne».

Det er kommet ut flere publikasjoner av og om Arne Bjørndal i tiden etter hans død. I forbindelse med 100-årsjubileet for hans fødsel arrangerte Etno-folkloristisk institutt i mars 1982 seminar om norsk folkemusikk, og det førte til utgivelsen «Arne Bjørndals

Yngve Nedrebø:

Bokmelding: "Dar kjem dampen – med post"

var gjennom mange år ein gjengangar i Ønskekonsernten. På 1960-talet var det gamle samferdselssystemet under omlegging og avvikling, og båtrutene vart erstatta av bruer og vegar og bilar. Visa «Dar kjem dampen», vekte positive minne hos mange om det som hadde vore, og dei verdiane som var i ferd med å gå tapt.

Det er som hyllest til, og med utgangspunkt i den same og no for lengst tapte kulturen, boka «Dar kjem dampen – med post», er vorten til. Boka vart utgjeven i oktober 2011 på Fusa Dampskibsexpedition, og skulle markere at det var 120 år sidan Indre Nordhordland Dampbåtlag vart skipa, og at det var 100 år sidan Indre Nordhordland Postekspedition kom til.

Ragnvald Hammer (1913-1987) skreiv i 1953 visa «Dar kjem dampen», som hyllest til gamle og legendariske «D/S Oster», men indirekte også til alle dei andre rutebåtane som hadde bunde saman Vestlandet gjennom generasjonar. Etter at Ivar Medås (1938-2005) sette melodi til og laga plateinnspilling i 1963, vart denne visa vidt kjent, og

Boka er skriven av Arne Eriksen (fd. 1956) og Audun Hanstveit (fd. 1950), som begge er aktive frimerkesamlarar og posthistorikarar, og den tek i hovudsak føre seg den postale historien i ruteområdet til Indre Nordhordland Dampbåtlag mellom 1860 og 1960. Sjølv fortel forfattarane at dei har som

målsetting «å presentere spora etter den lokale posthistoria frå Indre Nordhordland og Åsane / Arna i Bergen – både dei store linene og dei små detaljane. Me ønskjer at denne boka skal formidla ei historie som fangar både samfunnsmessige strukturar og levd liv.».

Posthistorikarar og frimerkesamlarar er opptekne av detaljar som for oss andre kan framstå som så vidt synlege (og uvesentlege), og dei kan få dagen redda av å finne ein bestemt strek eller to på ei gammal konvolutt. Men dei kan og presentere dei store linene:

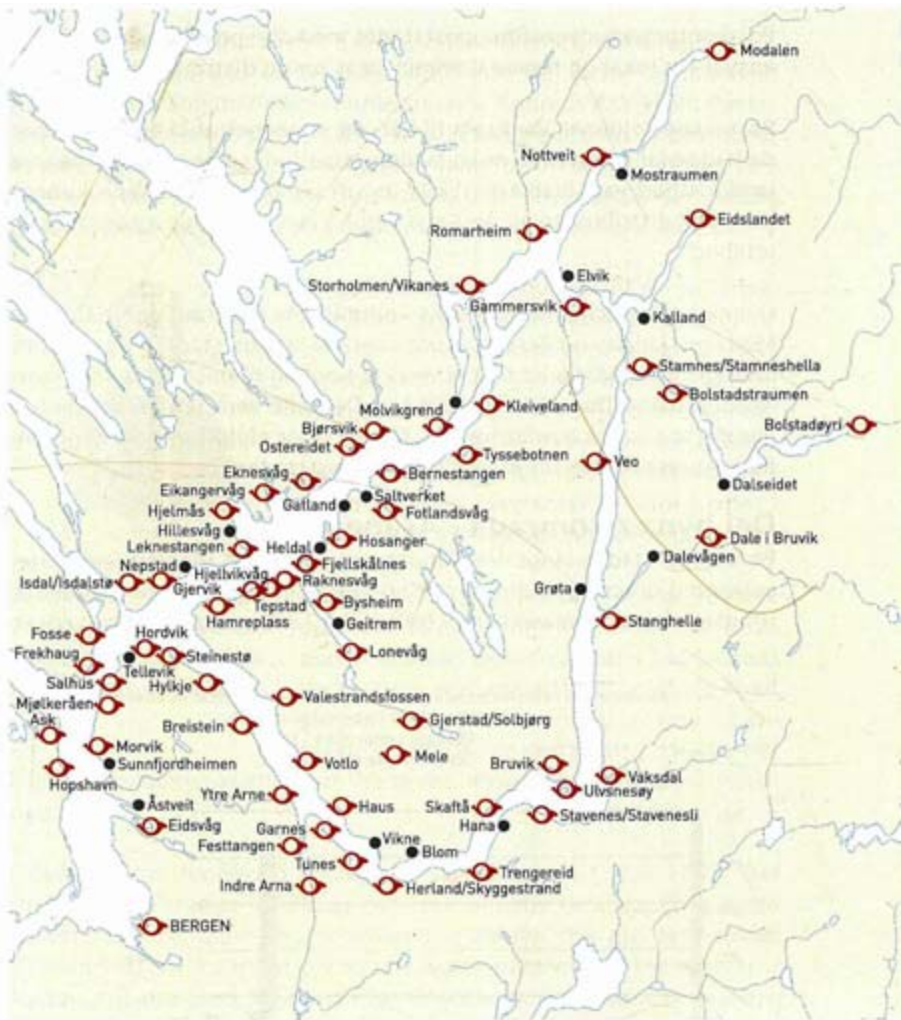
Det norske postvesenet vart etablert i 1647, for å sikre at kongens post kom trygt fram – og for å sikre kontroll og sensur av annan post. Det er stathaldaren Hannibal Sehested (1609-1666), kong Christian IV sin svigerson, som er rekna som far til det norske postvesenet og som har fått æra for å ha starta ei modernisering av statsapparatet i Noreg. Skulle posten komme fram i Noreg måtte det vere farbare (post) vegar, det måtte vere fjellstover og gjestehus, og det måtte vere fortøyingsboltar der båtane skulle legge til. Til å ta seg av alt dette vart det utnemnd generalvegmeistarar, ein for det sønrafjellske og ein for nordafjellske Noreg. Det var nok ikkje ofte postveskene var fulle for dei første generasjonane av postkarar, og det var først godt ute på 1800-talet at det kom på plass ein postorganisasjon som kunne håndtere store volum. 1850-talet var ei tid prega av voldsomme endringar. Det første norske frimerket kom i 1855. Dei førs-

te dampskipsrutene på Vestlandet kom rundt 1850, og i 1854 var første jernbanelinjen i landet opna. Dei gamle vegane, tilpassa transport på hesterygg eller til fots, vart i 1850-åra erstatta av vegar der ein skulle kunne køyre og ta med tung last. Industrialiseringa på Vestlandet kom frå 1850-talet av. Det kom tekstilfabrikkar i Ytre Arna, Eidsvåg, Dale, Trengereid, Salhus og Fotlandsvåg. Råstoff skulle hentast, varer sendast ut. Dei personane som såg verdiar i fossefall og industriproduksjon, såg og kva for verdiar som kunne ligge i moderne transport, og dei ivra for etablering av nye dampbåtruter.

Peter Jebsen (1824-1892) var sentral i etableringa av tekstilindustrien i Bergensområdet, og i 1864 skaffa han dampbåten Arne for å ta seg av transport til og frå fabrikkane. Men han såg seg om etter andre oppdrag for å sikre økonomien best mogeleg. Han vart ståande sentralt i utviklinga av dampbåttrafikken i Indre Nordhordland og.

Vestlandet består av fjordar og fjell, og postkarane med sine postvesker hadde kryssa fjordane i liten båt, og fjella til fots. Slikt tok tid. Med dampbåtar i fast trafikk meinte reiarane at dei sikrare, raskare og betre kunne ta hand om posten. Dei søkte til departementet, vann fram, og dei gamle postkarane måtte sjå seg utkonkurrerte, og mista sine avtalar.

Nordhordland hadde vore rekna som eit tilbakeliggjande område økonomisk, og det var lenge berre to postopneri der, Haus frå 1848 og Hosanger frå 1855. Parallelt med industrialise-

Kart over poststader (posthorn) og dampskipsstoppestader utan postkontor (svart prikk). For dei fleste poststadene langs fjorden gjeld det at dei også var dampskipsekspedisjon. Kart: Sverre Mo

ring, økonomisk oppblomstring og dei nye dampskipsrutene, vart det fart i etableringa av nye postopneri: Hamre i 1868, Bruvik i 1870, Arna i 1875, Salhus i 1876 og Valestrandsfossen i

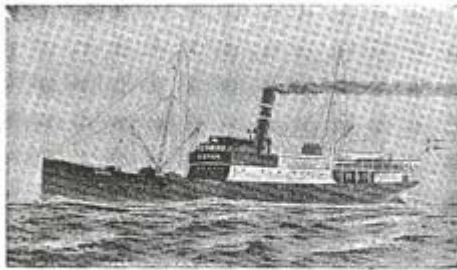
1884.

Jernbanen kom til å representere ein samferdselsrevolusjon. Strekinga Bergen-Voss kom i drift i 1883. Med op-

ninga av heile jernbanestrekninga Bergen-Kristiania i 1909 vart Sør-Noreg eit samla postdistrikt. Men jernbanen kom som eit tillegg til dampbåtrutene, ikkje i staden for dei, og dei fekk difor halde fram med si blomstring. Indre Nordhordlands postekspedisjon vart oppretta i 1911.

Verre for dampbåttrafikken var etableringa av eit nett med bussruter. Den første konkurransen kom på 1930-talet, og etter kvart som kombinasjonen av buss og ferje kom på plass i dei fleste område, vart dampbåtfarten på 1950-talet utkonkurrert, og Indre Nordhordland Dampbåtlag kom i økonomiske vanskar, og tidleg på 1960-talet var det slutt på storparten av rutene. Dampbåtlaget gjekk ved årsskiftet 1973/1974 saman med Bergen Nordhordland Trafikklag, og det nye namnet vart A/S Bergen-Nordhordland Rutelag.

Forfattarane har makta å gjere denne boka til noko mykje meir enn ei oversikt over sære detaljar. Det er vorte ei framifrå lokalhistorie, der dei har presentert både posthistoria, samferdslehistoria og næringshistoria i Indre Nordhordland. Boka er på 224 sider, har fleire hundre fotografi, med ei blanding av gamle og nostalgiske svart

Indre Nordhordlands Dampbaatlag ^{1/2}

underholder ruter på

Sør- og Osterfjorden

med

D/S «JOHAN JERSEN», «OSTER», «HAUS» og «HAMRE»

Utmerket distrikt for billige ferie- og søndagstur.

(Se artikkel i årboken og vår sommerute.)

Ekspeditor i Bergen HARALD SUDMANN

Strandgaten 6 (Svaneapoteket) — Telefon 0-0-9-9

-kvitt foto og filatelistiske godbitar i fulle fargar. Når forfattarne i tillegg skriv godt, og boka er lett å lese, er dette ei bok ein lett kan tilrå folk å skaffe seg. Den vil ha sin store verdi for alle som har interesse for Indre Nordhordland eller for norsk samferdselshistorie eller for norsk posthistorie.

Byggesaken ved Statsarkivet i Bergen

Etter innflyttingen i det nye magasinbygget i november fulgte en hektisk periode med avleveringer, der mange av institusjonene som hadde stått på vent i både fem år og mer endelig fikk grønt lys for å avlevere. Ikke minst Skatt Vest var ivrige, og overførte rundt 700 hyllemeter fra sin gamle kjeller på Engen i løpet av noen uker. Totalt avleveringsvolum for 2011 kom opp i 1200 hyllemeter i løpet av disse ukene.

Lesesalsbesøket ligger litt høyere i nye omgivelser, enn det vi hadde siste året på den gamle lesesalen, men det er for tidlig å si om tendensen vil holde seg.

Den seks måneders prøveperioden for ”bygg 1 og 2” er nå omme, og det meste er nå heldigvis på plass. Vi har på kveldstid hatt to utrykninger etter alarm. Begge har kommet som følge av feil på linjene.

Katakombene i kjelleren skal bli dusj og garderobe

Det lille trappetårnet på parkeringsplassen er blitt kledd med kobber. Parkeringsplassen er tatt i bruk, men foreløpig uten tildeling av de avtalte plassene. Men det er blitt bedre plass på den midlertidige parkeringsplassen på nordsiden av 1921-bygget.

Store endringer har skjedd i hovedbygget fra 1921. Halvparten av gulvet i gamle 2. magasin er fjernet. Det skal gi rom for stor takhøyde til den nye lesesalen, og for trapp ned fra den nye inngangen på sydsiden av 2. etasje til lesesalen.

Den gamle heissjakten

Det gjenstår fortsatt en del arbeid på den fremtidige lesesalen

7. magasin er ikke til å kjenne igjen

er fjernet, og ny heissjakt er kommet på plass. Den nye heisen skal gi tilgang også til andre etasje i kontorbygget.

Gulvet i det som var 3. magasin er hevet med ti cm, og skal nå huse 10 kontorplasser. Hevingen av gulvet får konsekvenser også for sammenbindingen med 1993-bygget og 2011-bygget. Gulvet inn til 1993-bygget er hevet tilsvarende, men med "nedtrapping" til opprinnelig nivå noen meter inne i gangen,

13. april 2012 var det møte med Riksarkivarens representant, og en stor delegasjon tok del i gjennomgangen av 1921-bygget, der vegger og gulv nå var "skrellet ned", slik at opprinnelige tapeter, farger og fliser nå er synlige..

Størst iver i tilbakeføring til 1921-nivå

gjelder den gamle lesesalen og de tre rommene som umiddelbart støter an mot den. Der skal også 1921-fargene i brunt gjenskapes, til stor begeistring hos arkitekt og Riksantikvar.

Møblene fra 1921 er til oppussing, og skal være tilbake på plass ved måneds-skiftet september/oktober. Da nærmer det seg tilbakeflytting til 1921-bygget.

Alle de gamle vinduene blir pusset grundig opp. 90 års slitasje har satt sine merker, og mange av dem må få satt inn nytt tre, og noen av vindusrutene må skiftes, med tilsvarende glass.

Offisiell overtagelsesdato for hele byggeprosjektet er fortsatt satt til 12. desember 2012. Vi vet ikke sikkert hvor den endelige kostnadsrammen havner, men den vil ligge i nærheten av 210 millioner kroner.

De gamle kontorene rehabiliteres.

*Digitalarkivet vil
neppe kjenne igjen
sine gamle lokaler*

*Riksarkivaren på
besøk i februar*

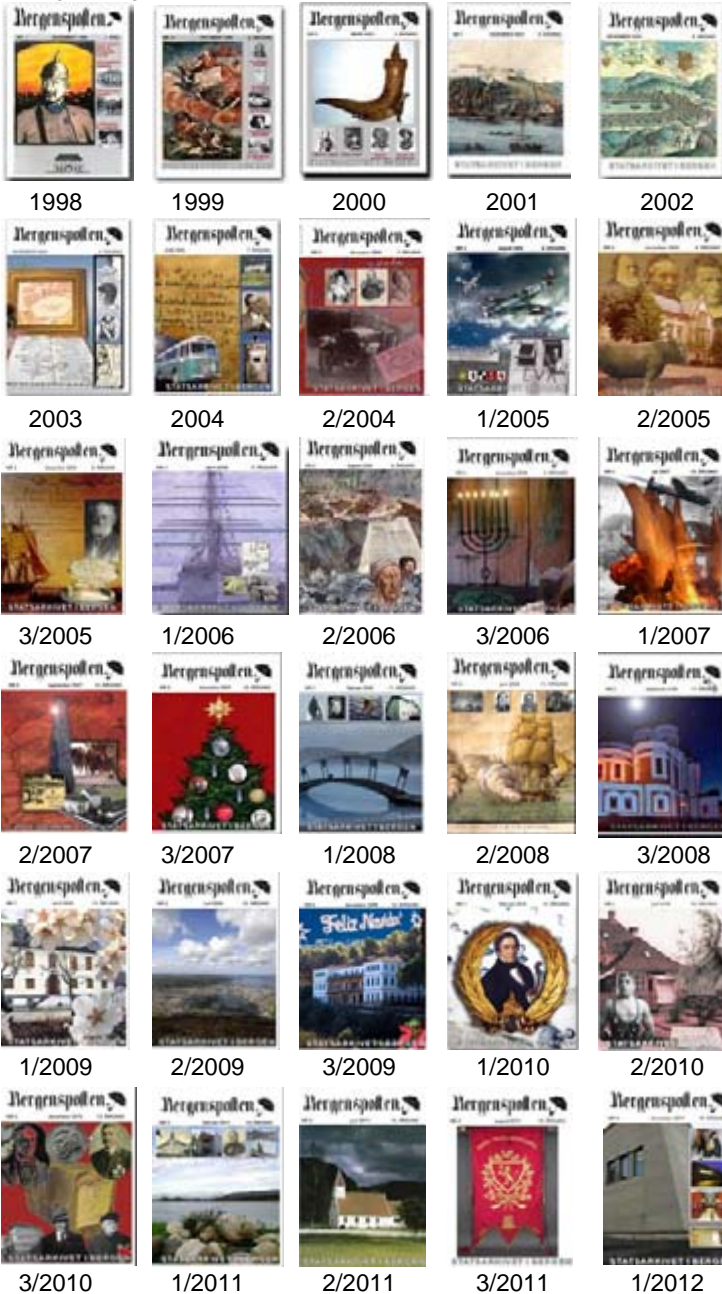
*Riksantikvarens
representant fikk
omvisning i april*

Postadresse:
Statsarkivet i Bergen
Årstadveien 22
5009 Bergen
Tlf: 55965800

epost: statsarkivet.bergen@arkivverket.no
digitalarkivet@arkivverket.no

Internett:
<http://www.arkivverket.no/bergen/om.html>
<http://www.digitalarkivet.no/>

Tidligere utgitt i denne serien:

*Lese Bergensposten
på farten?:*

